

Prikaz stereotipa o LGBTQ zajednici u seriji Sex Education

Kljajić, Azra

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:032069>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

**Sveučilište
Sjever**

Diplomski rad br. **_KOMD_2024**

Prikaz stereotipa o LGBTQ zajednici u seriji *Sex Education*

Azra Kljajić, 3380/336

Koprivnica, rujan 2024. godine

Prijava diplomskog rada

Definiranje teme diplomskog rada i povjerenstva

ODJEL	Komunikologija, mediji i novinarstvo		
STUĐIJ	Diplomski studij komunikologije, medija i novinarstva		
PRESTUPNIK	Azra Kijajić	MATICNI BROJ	3380/336
DATUM	30. 8. 2024.	ODJELU	Rodni stereotipi i novinarstvo
NASLOV RADA	Prikaz stereotipa o LGBTQ zajednici u seriji Sex Education		
NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU	Representation of stereotypes about the LGBTQ community in the Sex Education series		

MENTOR	Lidja Dujć	ZVANJE	izv. prof. dr. sc.
ČLANOVI POKRIVIOCIVA	1. doc. dr. sc. Krešimir Lacković		
	2. izv. prof. dr. sc. Željko Krušić		
	3. izv. prof. dr. sc. Lidja Dujć		
	4. doc. dr. sc. Irena Radej Miličić		
	5. _____		

Zadatak diplomskog rada

BROJ: 87/KOMD/2024

Ovaj diplomski rad bavi se prikazom i analizom stereotipa povezanih s LGBTQ zajednicom na primjeru serije Sex Education. U teorijskom dijelu rada objašnjava se razlika između biološki zadanog spola i društveno konstruiranog rola, (ne)podudaranje spolnog i rodnog identiteta te rodne predrasude i stereotipi koji utječu kako na diskriminaciju i nasilje nad pripadnicima ove zajednice, tako i na njezinu medijsku reprezentaciju. Istraživački dio rada čini analiza sadržaja i likova serije, odnosno stereotipa prisutnih i u seriji i u medijskim objavama i komentarima koji je prate.

U radu je potrebno:

1. Uvodno izložiti teorijski okvir istraživnog fenomena.
2. Definirati metodologiju istraživanja.
3. Utvrditi žanrovska i medijske pretpostavke za proizvodnju i distribuciju stereotipa.
4. Analizirati stereotipe u seriji Sex Education prema postavljenim kriterijima.
5. Usustaviti rezultate istraživanja i izvesti zaključke na temelju provedenog istraživanja.

ZADATOK VRAĆEN

4.9.2024

POTPIŠAN

SPREŽUŠEN
SIGURN

Sveučilište Sjever

Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo

Diplomski rad br. _KOMD_2024

Prikaz stereotipa o LGBTQ zajednici u seriji *Sex Education*

Studentica

Azra Kljajić, 3380/336

Mentorica

Lidija Dujić, izv. prof. dr. sc.

Koprivnica, rujan 2024. godine

Predgovor

Na obradu teme o LGBTQ zajednici odlučila sam se zato što je u posljednjem desetljeću sve prisutnija u svakidašnjem životu. Smatram da većina ljudi nije upoznata s problemima s kojima se ova zajednica susreće zbog čega izostaje suosjećanje i empatija prema njima. Serija *Sex Education* inspirirala me na promišljanje o problemima mladih i drugih LGBTQ osoba. Ovim diplomskim radom željela sam ih prikazati kao ljude „od krvi i mesa” koji imaju iste potrebe, osjećaje i probleme kao i svaka druga osoba te naglasiti da se seksualna pripadnost i rodno izražavanje ne bi trebali gledati „pod povećalom”.

Ovom prilikom zahvaljujem svojoj mentorici, izv. prof. dr. sc. Lidiji Dujić, koja me podržala u obradi ove teme, bila stručna i empatična kao i svih prethodnih pet godina sveučilišnog obrazovanja, odlična profesorica kojoj nikada nije bilo teško naći vremena i pojasniti sva pitanja koja sam imala za nju. Također zahvaljujem svojim roditeljima, mami Jasmini i tati Ahmetu, koji su mi omogućili školovanje i bili oslonac cijeli moj život. Zahvaljujem i svim svojim prijateljima i kolegama što su vjerovali u mene.

Sažetak

Tema ovoga diplomskog rada jest prikaz i analiza LGBTQ zajednice u seriji *Sex Education* na primjeru različitih stereotipa koji su vezani za ovu zajednicu.

U teorijskom dijelu rada najprije se objašnjava razlika između biološki zadanog spola i društveno konstruiranog roda, odnosno (ne)podudaranje spolnog i rodnog identiteta, a potom slijedi tumačenje pojmova stereotipa, predrasuda i LGBTQ zajednice. Istraživački dio ovoga diplomskog rada čini analiza sadržaja i glavnih likova serije *Sex Education* te stereotipa prisutnih – i u seriji, i u medijskim objavama i komentarima koji ih prate. Analizom portala i komentara potvrdit će se zapažanja, ali i utvrditi kako publika reagira na prikaz LGBTQ zajednice u ovoj seriji.

Ključne riječi: rod, spol, stereotipi, LGBTQ zajednica, *Sex Education*

Summary

The topic of this thesis is the presentation and analysis of the LGBTQ community in the series *Sex Education*, using various stereotypes associated with this community as examples.

The theoretical part of the thesis first explains the difference between biologically determined sex and socially constructed gender, as well as the (mis)alignment between sex and gender identity. This is followed by an explanation of the concepts of stereotypes, prejudices, and the LGBTQ community. The research part of this thesis consists of a content analysis of the main characters in the series *Sex Education* and the stereotypes present in both the series and the accompanying media publications and comments. The analysis of portals and comments will confirm observations and determine how the audience reacts to the portrayal of the LGBTQ community in this series.

Keywords: gender, sex, stereotypes, LGBTQ community, *Sex Education*

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Stereotipi i predrasude	2
2.1. Stereotipi	3
2.2. Predrasude	5
3. Spolni i rodni identitet	8
3.1. Rodni stereotipi	14
4. LGBTQ zajednica	17
4.1. Diskriminacija i nasilje prema LGBTQ zajednici.....	23
4.2. Stereotipi i predrasude o LGBTQ zajednici.....	24
5. Mediji.....	27
5.1. Utjecaj medija na proizvodnju rodnih stereotipa	30
6. Filmski rodovi i vrste	34
6.1. Povijest i razvoj filma	36
6.2. Komedija i drama.....	40
6.3. Medijska recepcija.....	41
7. Prikaz LGBTQ zajednice u medijima.....	43
8. Serija <i>Sex Education</i>	46
8.1. Analiza stereotipa.....	47
8.2. Zaključak na temelju provedene analize.....	66
9. Zaključak.....	68
10. Literatura.....	71
11. Popis slika.....	77

1. Uvod

Tema ovoga diplomskog rada jest prikaz i analiza LGBTQ zajednice u seriji *Sex Education* na primjeru stereotipa koji su vezani za ovu zajednicu. Cilj je rada istražiti stereotipe koji se javljaju u seriji, a povezani su s prikazom pripadnika LGBTQ zajednice dok je svrha rada utvrditi na konkretnim primjerima iz serije povezanost plasiranih stereotipa s medijskim objavama i komentarima koji ih prate.

Rad se sastoji od teorijskog i istraživačkog dijela. U teorijskom dijelu najprije se objašnjava razlika između biološki zadanog spola i društveno konstruiranog roda, odnosno (ne)podudaranje spolnog i rodnog identiteta, a potom slijedi tumačenje pojmova stereotipa, predrasuda i LGBTQ zajednice. Detaljnije će biti objašnjeni najčešći rodni stereotipi – prisutni u rasponu od diskriminacije i nasilja nad pripadnicima LGBTQ zajednice do medijskog praćenja obilježenog ne samo njihovom distribucijom nego i proizvodnjom. Slijedi poglavlje o filmskim rodovima i vrstama s posebnim osvrtom na komediju i dramu. Istraživački dio ovoga diplomskog rada čini analiza sadržaja i glavnih likova serije *Sex Education* te stereotipa prisutnih – i u seriji, i u medijskim objavama i komentarima koji ih prate. Analizom portala i komentara potvrdit će se zapažanja, ali i utvrditi kako publika reagira na prikaz LGBTQ zajednice u ovoj seriji. Zaključno se izlažu usustavljeni rezultati istraživanja.

Postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Serija *Sex Education* prikazuje pripadnike LGBTQ zajednice na prenaplašen i nerealan način.

H2: Serija *Sex Education* prikazuje likove LGBTQ zajednice kroz najčešće stereotipe te se bavi njihovim „rušenjem“.

H3: Serija *Sex Education* prikazuje likove kao cjelokupne osobe, a ne samo kao pripadnike LGBTQ zajednice.

H4: Serija *Sex Education* ima edukativnu ulogu o LGBTQ zajednici.

H5: Publici smeta nametanje i nerealno prikazivanje LGBTQ zajednice.

2. Stereotipi i predrasude

Stereotipi i predrasude često se smatraju sinonimima premda je njihovo značenje različito. Stereotipi označavaju društvenu strukturu koja ima temelj u stvarnosti. To su nepromjenjivi negativni generalizirani stavovi i slike koje pojedinci koriste kako bi opravdali sukob i diskriminaciju prema pojedincu ili nekoj društvenoj grupi. Iako stereotipi iskrivljuju sliku stvarnosti, oni se i dalje koriste. Predrasude su često nerealna ili nepoštena uvjerenja, tj. stavovi koje pojedinac ima o određenoj skupini ljudi ili stvarima, temeljena na generalizacijama ili različitim pretpostavkama. Nerijetko se sudi pojedinca ili skupinu na temelju kulturnih, fizičkih ili društvenih karakteristika (Aronson, Wilson, Akert 2005: 472).

Stereotipi, predrasude i diskriminacija proizlaze iz stavova kako pojedinaca tako i cjelokupnog društva. Svaki pojedinac ima osoban stav o načinu života na temelju osobnih, etičkih i moralnih vrijednosti. Glede naše društvene realnosti vrlo su važni i socijalni stavovi. Stavove definiramo kao „trajnu mentalnu dispoziciju stečenu putem socijalizacije koja se izražava kao tendencija u odnosu na neki objekt, misli, osjećaja na određen način za ili protiv“ (Živković 2015: 66). Stavovi su skup uvjerenja usmjerenih na stvari, ljude, događaje ili na općenita pitanja koja nas se direktno ili indirektno dotiču. Sa psihološke strane stav određuju tri komponente: spoznajna koja se odnosi na saznanja o osobi, događaju, objektu i predmetu; osjećajna (emotivna) koja može biti pozitivna i negativna te akcijska komponenta tj. način ponašanja. Stavove stječemo s vremenom i učenjem pa oni utječu na našu pažnju, opažanje i mišljenje. Formiraju se na temelju vlastitog iskustva pod utjecajem kulturne, nacionalne i vjerske pripadnosti te pod utjecajem različitih grupa, a potiču ljubav ili mržnju i mogu dovesti do socijalnih sukoba ili razrješavanju istih. Pod utjecajem racionalnih argumenata neki se stavovi mogu mijenjati (Isto).

Promjenu stava postizemo uvjeravajućim porukama. Najvažnija su dva puta uvjeravanja, a to su središnji i periferni put. Središnji put odnosi se na argumente koji su vezani za poruku koju prenosimo, a periferni put odnosi se na vanjske elemente kao što su duljina, izvor i trajanje poruke te privlačnost samoga govornika. Do trajne promjene stava dolazi uvjeravanjem slušatelja središnjim putem. Ako su do slušatelja/gledatelja došli kvalitetni argumenti koje je on analizirao i složio se s njima, velika je vjerojatnost da ta promjena ostane trajna, nego kada se slušatelj/gledatelj složi s porukom samo na temelju njezine važnosti. Treći način promjene stava

jesu emocije koje mogu biti vrlo uvjerljive u samom prenošenju poruka ili mogu poslužiti kao pokazatelj stvarnog stava osobe i smjer za njegove promjene (Aronson, Wilson, Akert 2005: 225).

2.1. Stereotipi

„Stereotipi su uređena, konzistentna slika svijeta, kojoj su prilagođeni naši ukusi, naše navike, naše sposobnosti, naše radosti, naše nade. Oni možda nisu potpuna slika svijeta, ali su slika nekog mogućeg svijeta na koji smo adaptirani. U tom svijetu ljudi i stvari imaju sasvim određena mjesta i postupaju na određeni način“ (Lippmann 1998: 95). Postoje karakteristične osobine za stereotipe: prva osobina je ta da se ljude karakterizira prema izgledu kao što je prvenstveno spol, fizički izgled i rasa; druga osobina je da se ista obilježja pripisuju svim pripadnicima određene grupe: spolne, fizičke, rasne (Aronson, Wilson, Akert 2005: 472).

Isti autori opisuju zatim da je stereotip „generalizacija o grupi ljudi, kojom se istovjetne osobine pripisuju gotovo svim članovima te grupe, neovisno o stvarnim varijacijama između članova“ (Aronson, Wilson, Akert 2005: 461). Jednom stvoreni stereotipi nepromjenjivi su bez obzira na nove spoznaje. Treba naglasiti da stereotipiziranje nije uvijek emocionalno i ne vodi namjernom zlostavljanju. Stereotipima pojednostavljujemo poglede na svijet i svaki pojedinac u određenom stupnju koristi stereotipe. Za Gordona Allporta (1954) stereotipiziranje je „zakon najmanjeg napora“. Smatra kako je za pojedinca svijet presložen te da je nemoguće da o svakoj pojedinosti imamo uvid i razrađene stavove. Tako štedimo vrijeme i energiju koje bismo potrošili na kognitivne procese. Za neka pitanja pojedinac formulira promišljene stavove, a za druga se oslanja na jednostavna i neprecizna vjerovanja. U tom vidu ljudi koriste općeprihvaćena vjerovanja i pravila zasnovana na iskustvu drugih. Takvi stereotipi koji su barem donekle točni adaptivni su te mogu poslužiti kao pojednostavljen način percepcije složenih događaja (Aronson, Wilson, Akert 2005: 461). „Međutim, ako nas stereotip čini slijepima za individualne razlike unutar grupe ljudi, on je neadaptivan, nepravedan i potencijalno zlostavljački“ (Aronson, Wilson, Akert 2005: 462). Tako se na primjer smatra da su profesori sitničavi i rastreseni, Japanci točni i marljivi, crnci muzikalni i skloni lagodnom životu... No, smatra se i da korištenjem negativnih stereotipa razvijamo oblike diskriminacije. „Stereotipi kao ‘uskogrudne slike u našoj glavi’ predstavljaju iskrivljena znanja, stajališta ili vjerovanja o sebi ili odnosno o drugima“ (Barada, Jelavić 2004: 35).

U socijalnoj psihologiji po pitanju predrasuda i stereotipa nailazimo na tri pristupa: individualni, međuljudski i međugrupni. Individualni pristup usredotočen je na procese koji se događaju u pojedincu i prvenstveno se odnosi na emocije i ličnost. Glavni psihološki princip je taj što pojedinac prebacuje na druge ljude i druge grupe svoje probleme, napetosti i unutarnje sukobe. Pojedinac nije svjestan tih unutarnjih sukoba te se uvjerava kako su ti problemi i sukobi u društvu i drugima. „Međuljudski pristup promatra procese koji se događaju unutar društvenih grupa. Drugim riječima, usredotočuje se na zajednička uvjerenja i identitete, stereotipe i konformizam. Međugrupni pristup bavi se odnosima među različitim grupama ljudi te obuhvaća međugrupno natjecanje, socijalnu kategorizaciju i posljedice tih odnosa” (Živković 2015: 86). Ovaj pristup je prije svega individualan te se bavi stavovima pojedinih osoba. Socijalni psiholozi u svojim su istraživanjima zaključili da većina ljudi za svoje prijatelje žele osobe koje imaju slične poglede na život, a manje im je bitno jesu li pripadnici neke rase. Međugrupni pristup proučava odnose između različitih grupa ljudi i obuhvaća međugrupna natjecanja, socijalnu kategorizaciju kao i posljedice ovih odnosa. U ovom pristupu nisu toliko bitne razlike u ličnosti. Članovi jedne grupe na drugu grupu gledaju po principu homogenosti. Ako jedna grupa drugu grupu doživljava u negativnom kontekstu, onda su i svi pripadnici te grupe negativci, grubijani, opasni, dvolični... (Živković 2015: 86-88).

Prema Campbellu (1967) postoje četiri posljedice stereotipa koje utječu na predrasude i diskriminaciju. „Prvo, stereotipi djeluju tako da precjenjuju razlike koje između grupa postoje. Drugo, stereotipi djeluju tako da uzrokuju podcjenjivanje razlika unutar grupe. Treće, stereotipi izobličuju stvarnost jer precjenjivanje razlika između grupa i podcjenjivanje razlika unutar grupe ima malo veze s istinom” (navedeno prema Pennington 1997: 120). Četvrto, kako bi opravdali diskriminaciju i sukob s drugima, ljudi često koriste negativne stereotipe zasnovane na negativnim stavovima (Isto).

Stereotipi održavaju norme u kulturnim vjerovanjima koje nam govore što je dopušteno, prikladno i prihvatljivo. Norme mogu značajno varirati među kulturama. Unutar iste zemlje moguće su varijacije istih normi na regionalnoj razini. Tim normama djecu se ne poučava izravno, već se one usvajaju ako ih se pridržavaju svi članovi zajednice. Odrastajući u društvu gdje su djeca izložena stereotipima i diskriminacijskim normama velika je vjerojatnost da će takva djeca nesvjesno usvojiti određen stupanj predrasuda i diskriminacije (Aronson, Wilson, Akert 2005:

491). Stereotipima smo okruženi od rođenja i toliko naviknuti na njih da većinom nismo ni svjesni koliko ih usvajamo i koristimo u svakidašnjem životu. Tako se na primjer podrazumijeva da je žena majka i domaćica te da je bolja za odgoj djece i rad u uslužnim djelatnostima, a otac je onaj koji priskrbljuje i hrani obitelj. Stereotipi nisu uvijek negativni, postoje i oni pozitivni, kao na primjer da Talijani rade najbolje pizze, Španjolci su dobri plesači, Francuzi proizvode najbolje šampanjce... Iako je većina ljudi svjesna da su stereotipi zapravo iskrivljena slika stvarnosti, ipak ih koriste jer imaju pozitivnu funkciju u održavanju nekog oblika reda i strukture u potencijalno kaotičnom socijalnom okruženju. „Mi jednostavno ne možemo komunicirati, upoznati se i razviti prijateljstvo sa svakim koga sretnemo – trebamo imati jedan grub i gotov sustav koji će nas voditi” (Pennington 1997: 121). Stereotipi mogu opstati neovisno o društvenim vrijednostima i normama, ali isto tako podložni su promjenama (Isto).

Stereotipi su izvor humora tako da se često i vicevi temelje na stereotipima. Na primjer, za Škote se vezuje škrtost, za Crnogorce i Dalmatince lijenost, za Zagorce svadljivost ili pijanstvo. Hoće li stereotip biti okarakteriziran kao negativan ili pozitivan, ovisi o kontekstu, tj. tko ga i kako koristi. Stereotipna mišljenja i predrasude dovode do problema ako se koriste izvan zabave (na radnim mjestima, u poslovnim komunikacijama ili obrazovanju) te postaju prepreka promjeni u postojećim društvenim odnosima. Možemo reći da su svojevrsna norma koji služi za održavanje postojećih društvenih odnosa. Različite kulture i društva imaju svoje modele ponašanja koji se odnose na muškarce i žene čime ih svrstavaju u kalupe stvarnih ili zamišljenih obilježja ne uzimajući u obzir njihove individualne razlike (Barada, Jelavić 2004: 35). „Tako i stereotipe o muškarcima i ženama usvajamo tijekom odrastanja. Oni su dio učenja o rodnim ulogama. Prenose ih naši roditelji, vršnjaci, mediji, nastavnice i nastavnici u školama, školski udžbenici, profesori i profesorice na fakultetima, znanost” (Barada, Jelavić 2004: 36).

2.2. Predrasude

„Predrasuda je negativan stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi koja se zasniva isključivo na njihovu članstvu u toj grupi” (Aronson, Wilson, Akert 2005: 460). To su površna i neutemeljena stajališta prema pojedinim osobama ili grupama. Iako i predrasude mogu biti pozitivne, one su najprepoznatljivije kao negativne, a odnose se na pojedinca ili druge društvene grupe i kao takve se etiketiraju svim članovima neke grupe. „Predrasude spadaju u kategoriju stavova koji su mješavina osjećaja, uvjerenja i ponašanja” (Živković 2015: 82). Kao i kod stavova,

tako i kod predrasuda postoje tri važne sastavnice. Prva je emocionalna koja uključuje ljutnju ili toplinu, tj. blagost ili ekstremni stav koji može od neugode kulminirati u izraženo neprijateljstvo. Upravo tako razlikujemo pozitivne i negativne predrasude. Predrasude su globalno rasprostranjene i mogu biti opasne pogotovo kada su negativne jer se mogu pretvoriti u mržnju, prijezir pa sve do genocida. „Što se tiče spoznajne sastavnice, kod predrasuda ona uključuje vjerovanja ili misli koje sačinjavaju stav prema predrasudama. Na toj razini (koju možemo nazvati i kognitivnom) predrasude su povezane s očekivanjima da će se ciljana skupina loše ponašati, primjerice na poslu, ili da će biti uključena u kriminalno ponašanje” (Živković 2015: 82). Ponašajna sastavnica određuje intenzitet ponašanja. Takvo ponašanje povezuje se s izbjegavanjem, diskriminacijom i agresijom. Žrtve predrasuda od rođenja pokazuju manjak samopouzdanja i samopoštovanja bilo da su pripadnici određene nacije, religije, rase ili druge grupe. Tako se od samog starta javlja nisko samopoštovanje i takve osobe smatraju da ne zaslužuju dobru naobrazbu i život. Kao objekte predrasuda autori najčešće navode nacionalnost, rasu, religiju, spol, etničke manjine, mentalna i tjelesna oštećenja, političke orijentacije i sl. Izvor predrasuda možemo tražiti u biološkom mehanizmu preživljavanja u kojemu se favoriziraju pojedini članovi obitelji, plemena, nacije i grupe. Začetke predrasuda nalazimo u obiteljskom odgoju. Djeca su podložna preuzimanju predrasuda od roditelja, ali ih ne moraju zadržati cijeli život. One se mogu odbaciti i promijeniti kada dijete postane odrasla i neovisna osoba (Živković 2015: 82-84).

S predrasudama se nitko nije rodio, već ih je stekao s vremenom. U Hrvatskoj je najrašireniji stereotip o Romima koje se smatra glupim, neukim, prljavim i svadljivim. Mnogi ih drže kradljivcima i prošnjacima koji ništa ne rade. Zbog ovih ustaljenih predrasuda najčešće većina Roma u samom startu odustaje od školovanja i napretka u životu, ali nisu predrasude jedini razlog. Jedni od razloga koji također utječu su: nomadski načini života, materijalne situacije, nekvalitetne edukacije i sami životni uvjeti te nedostatak kvalitetnih uzora. Po tome se može zaključiti da takve negativne predrasude mogu naštetiti pojedincu, ali i manjini. Kao posljedica predrasuda razvija se diskriminacija koja se očituje na temelju spola, rase, nacionalnosti, vjere, bogatstva. Radi se o neopravdanim vrijednosnim i pravnim razlikama među ljudima. „U pravnom smislu kod diskriminacije se uskraćuju ili daju manja prava i privilegije grupama ili pojedincima nad kojima se provodi diskriminacija” (Živković 2015: 85). Ona se danas očituje kroz nemogućnost zapošljavanja u određenim sektorima, nemogućnost stanovanja u pojedinim dijelovima grada, glasovanja na izborima, izbjegavanje direktnog pogleda... (Živković 2015: 85-86).

Prema *Pojmovniku rodne terminologije prema standardima Europske unije* (2007)¹, diskriminacija je „aktivno djelovanje i ponašanje na temelju predrasuda ili namjernog osporavanja prava nekoj društvenoj grupi i/ili pripadnicima/cama tih grupa”. Takvo djelovanje ide u prilog grupe koja vrši diskriminaciju na štetu druge grupe i pojedinaca te se time ističe podčinjen položaj u društvu. To se najčešće odnosi na manjinske grupe koje se isključuju na temelju pravila i normi koje društvo koristi. Prenose se kroz kulturu, obrazovanje, medije i politički sustav. Diskriminacija se provodi neposredno, posredno i sustavno. Neposredna ili izravna diskriminacija vrši se nepovoljnim postupkom određene grupe ili pojedinaca. Posredna podrazumijeva zakonske mjere koje se smatraju neutralnima, ali na kraju za diskriminirajuće grupe njihov rezultat ipak je negativan. Sustavna diskriminacija podrazumijeva vrijednosti i norme koje se koriste u društvu i kulturi, a one cjelovito djeluju na neravnopravnost neke grupe.

¹ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf

3. Spolni i rodni identitet

Prema spomenutom *Pojmovniku rodne terminologije prema standardima Europske unije*, spol dobivamo rođenjem te on podrazumijeva razliku između ženskog i muškog tijela na osnovi anatomije i njezine fiziologije (kromosomi, vanjski i unutarnji spolni organi, sekundarni spolni razvoj u pubertetu, hormoni), a definira se kao zakonska i društvena klasifikacija na temelju bioloških obilježja te se tako osobe dijele na muški/ženski spol. Kulturno je uvjetovan i podložan različitim interpretacijama na osnovi genitalija i reproduktivnih funkcija. Djeca se rode spolno označena, a sazrijevanjem usvajaju i kreiraju obilježja karakteristična rodu kojemu žele pripadati.

Prema *Hrvatskoj enciklopediji* pojam rod (eng. *gender*) u sociologiju je uvela Ann Oakley kako bi naglasila razlike između spola (eng. *sex*) koji je biološka podjela na muškarce i žene te roda koji se usporedno u društvu dijeli na ženskost (engl. *femininity/feminine*) i muškost (engl. *masculinity/masculine*), a konstruiran je na temelju biološkog spola. Rod kao pojam, osim individualnog identiteta, podrazumijeva stereotipe i kulturalne ideale muškosti i ženskosti zbog čega se muškarce i žene dijeli po njihovom spolu i na temelju toga dodjeljuju se radna mjesta u različitim organizacijama i institucijama. Također, na temelju roda od muškaraca i žena očekuje se određeno ponašanje, obilježja i skup kvaliteta koje ih određuje. Rod i spol povezani su s rodni identitetom, ali se razlikuju od njega. Rodni identitet odnosi se na duboko proživljeno, unutarnje i individualno iskustvo osobe o rodu, koje može, ali i ne mora odgovarati fiziologiji osobe ili određenom spolu pri rođenju. Spol je biološki predodređena karakteristika dok rod nije stabilan te se postiže protokom vremena. Često se kao sinonim za spol upotrebljava pojam rod, a odnosi se na tip tijela. On se očituje skupom obilježja, kvaliteta i ponašanja, stilizacijom tijela kao što su pokreti, geste i stilovi koji se društveno očekuju od muškarca i žene.²

Stvaraju se određene norme počevši od stavova i ponašanja pa do odijevanja, razmišljanja i fizičkog izgleda. Ti obrasci ponašanja stečeni su, naučeni i usvojeni u obitelji, tijekom školovanja te pod utjecajem religije, kulture i medija. Tako se formiraju i usvajaju rodne uloge i norme muškarca i žene unutar sredine u kojoj se oni socijaliziraju. Uloge se opisuju kao skup očekivanja ponašanja muškaraca i žena, a ustvari je riječ o različitim značajkama koje se ne odnose samo na binarni koncept femininog i maskulinog (Hasanagić 2012: 43).

² <https://www.enciklopedija.hr/clanak/53130>

Rodno izražavanje je „vanjska manifestacija roda, izražena kroz ime osobe, zamjenice, odijevanje, frizuru, ponašanje, glas ili tjelesne karakteristike” (Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 13). Sve ove znakove društvo percipira kao muške ili ženske, iako poimanje muškosti i ženskosti varira od kulture do kulture i s vremenom je podložno promjenama. Rodno izražavanje pojedinca najčešće se poklapa s njenim rodnom identitetom, npr. žena koja se ženstveno rodno izražava, mada to nije uvijek pravilo (Isto).

Različiti faktori utječu na rodne uloge kao što su dob, izobrazba, etnicitet, rasa, ekonomski status... Rodne uloge i očekivanja mijenjaju se vremenski i prostorno. Podjela na muškarce i žene oblik je društvene kategorizacije, ali ona nije univerzalna jer se u nekim društvima prepoznaje i treći rod. U Indiji i Pakistanu uloge su tradicionalno institucionalizirane. To se odnosi na stanje odsutnosti spolnosti, tj. radi se o osobi – rodu koji je neovisan o rodnim ulogama (muškim/ženskim). Tradicionalna podjela rada u kućanstvu je nejednaka te je općepoznata i diskriminacija koja se javlja pri zapošljavanju gdje je spol pojedinca na prvom mjestu, a ne njegove sposobnosti i kvalifikacije. U 1970-ima spolne razlike korištene su kako bi se tvrdilo da žene ne bi trebale postati piloti aviona jer će jednom mjesečno biti hormonalno nestabilne i stoga neće moći obavljati svoje dužnosti jednako dobro kao muškarci.³ Jean Stockard i Miriam M. Johnson predlažu da se pojam spol i spolne skupine upotrebljava kada se govori o fizičkim razlikama između muškaraca i žena, a pojam rod i rodne uloge u očekivanom ponašanju i društvenim angažmanima. Spolne uloge mogu biti muške i ženske dok se rodne uloge shvaćaju kao način kako pojedinac ostvaruje, razumijeva i prihvaća spolnu ulogu. Postoje dvije oprečne struje u znanstvenim krugovima o rodu: socijalni konstrukcionizam koji zastupa tvrdnju kako je rod društveni proizvod i esencijalizam koji zagovara rod kao primarno biološki proizvod. Društvene znanosti podrazumijevaju pojam rod kao kulturnu, društvenu i psihološku dimenziju dok pod biološkom dimenzijom podrazumijevamo pojam spol. Prema *Pojmovniku rodne terminologije prema standardima Europske unije*, rodne ili spolne uloge čine „skup kako nevidljivih tako i jasno izraženih pravila koja upravljaju rodnom odnosima te dodjeljuju različite poslove i vrijednosti, odgovornosti i dužnosti muškarcima i ženama, a izražavaju se na tri razine: razini kulturne nadogradnje – kroz norme i vrijednosti u društvu, na razini institucija – blagostanja obitelji,

³ <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/#GenFemMasPer>

obrazovnom sustavu i sustavu zapošljavanja itd., te na razini socijalizacijskih procesa, poglavito u obitelji.“⁴

Napredak i modernizacija društva dovodi do povećanog odstupanja od dva osnovna tipa rodni uloga. Iz tog razloga više se ne govori samo o muškom i ženskom spolu u muškom i ženskom rodu, a isto tako više se ne mogu jednostavno prikazati i objasniti rodni identiteti. Osoba se može roditi s određenim spolom, ali može osjećati pripadnost drugom spolu, tj. rodu. U ovom se slučaju spolni i rodni identitet ne podudaraju. Iako se ti identiteti ne podudaraju, njihov se odnos ponajviše očituje u tvrdnji da je spolni identitet dio rodnog identiteta (Hasanagić 2012: 43).

Što se tiče pojmova muškosti i ženskosti, oni su u društvu uvjetovani rodnim identitetom, različitim vrijednostima i značenjima te kulturnim normama. Žene pod utjecajem kulture postaju ženstvene odnosno nameću im se društveno kreirani koncepti ženskosti. Razlike između muškaraca i žena u patrijarhatu različito se vrednuju tako što se ženama pripisuje manja vrijednost nego muškarcima. Pojmovi muškosti i ženskosti podrazumijevaju kako biti i djelovati kao muškarac, tj. žena na društveno prihvatljiv način. Oni su u procesu rasta i razvoja vođeni pozitivnim i negativnim sankcijama koje nagrađuju ili kočuju pojedino ponašanje. Na primjer, mali dječak može podlegnuti pozitivnim sankcijama za ponašanje („Kako si jak i hrabar dečko!”) ili biti negativno sankcioniran („Dječaci se ne igraju s lutkama!”). Takve sankcije pomažu kako dječacima, tako i djevojčicama kod učenja i prilagođavanja očekivanim spolnim ulogama. Kod pojmova muškosti i ženskosti nailazimo na stereotipizaciju. Žene se opisuju kao nježne, osjetljive, plačljive, lojalne i pasivne dok se muškarca opisuje kao fizički jačeg, uspješnog i samopouzdanog. U društvu se pritom pojam hegemonijska muškost veže uz heteroseksualne muškarce koji se odlikuju ponajviše snagom, plaćenim poslom, fizičkim izgledom, brakom sa ženom te jakim autoritetom u svim društvenim sferama. Taj se pojam „odnosi na koncepciju hegemonije-društvene dominacije određene skupine, koja se ne provodi brutalnom silom, nego s pomoću kulturne dinamike koja se proteže i u privatni život i na društveno područje” (Giddens 2007: 119). Catharine MacKinnon svoju teoriju roda razvija kao teoriju seksualnosti. Smatra da društveno značenje spola (roda) nastaje seksualnom objektivizacijom žena pri čemu se žene promatraju i tretiraju kao objekti za zadovoljenje muških želja. Muškost je definirana kao seksualna dominacija,

⁴ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik_rodne_terminologije_prema_standardima_Europske_unije.pdf

a ženstvenost kao seksualna podčinjenost.⁵ Nasuprot takvom muškarcu, homoseksualni muškarci su u podređenom položaju jer ne odgovaraju idealu muškosti. Smatraju se suprotnošću „pravom muškarcu” i objedinjuju mnoge odbačene osobine hegemonijske muškosti. Takva je muškost na najnižim granama rodne hijerarhije za muškarce te su stigmatizirani i u marginaliziranom položaju (Giddens 2007: 132). Također, pojam transrodnosti prelazi postojeće granice roda, tj. odnosi se na odsustvo jasnih granica između rodova zbog čega se danas često zna govoriti o trećem rodu. Psiholog Robert Stoller (1968), kako bi objasnio zašto su se neki ljudi osjećali „zarobljenima u pogrešnim tijelima”, počeo je koristiti izraz spol kako bi opisao biološke osobine i rod kako bi definirao količinu ženstvenosti i muškosti koju osoba iskazuje.⁶ Društvo i društveni utjecaj igraju najvažniju ulogu u ostvarivanju pitanja rodnih i spolnih identiteta i procesa koji su drugačiji od tradicionalnih. Rano kategoriziranje pripadnosti biološkom spolu ima važan značaj na psihološki razvoj te započinje proces rodnog izražavanja. Usvajaju se različite osobine ličnosti, ponašanja, stječu vještine koje su prihvaćene u društvu u kojem se odgaja dijete (Hasanagić 2012: 220).

Rod priznaje postojanja ženskih i muških osobnosti koje se razvijaju u ranom djetinjstvu kao posljedica odgojne prakse roditelja. Posebice se razvijaju rodne osobnosti jer se žene uglavnom najviše brinu oko male djece. Psihički razvoj muške i ženske djece počinje još u dojenačkoj dobi s obzirom na to da majke najviše vremena provode s njima. Odnos između majke i kćeri razlikuje se od odnosa majke i sina jer će se majka više identificirati sa svojim kćerima nego sa sinovima. Tako majke nesvjesno potiču sinove da se psihološki odvoje od nje i razviju dobro definirane i krute granice ega. S druge strane, majka nesvjesno obeshrabruje kćer da se individualizira, potičući je tako da razvije fleksibilne i nejasne granice ega. Rodna socijalizacija u djetinjstvu s vremenom se nadograđuje i osnažuje ove razvijene granice ega stvarajući tako ženske i muške osobe.⁷

Declercq i Moreau (2012) u svom radu „Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice – ili takvima postaju?” navode da se spolni identitet koji se povezuje s rodnim identitetom razvija još u djetinjstvu kada dijete počinje biti svjesno da pripada određenoj kategoriji. Spolni identitet temelji se na biološkim, psihološkim i socijalnim karakteristikama. Dijete već u najranijoj dobi za svoj rodni identitet prihvaća ili ne prihvaća kulturološki definirane standarde. Već od prvih mjeseci života, djeca počinju razvijati socijalne i kognitivne vještine. Sposobnost razlikovanja muških i

⁵ <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/#GenFemMasPer>

⁶ Isto.

⁷ Isto.

ženskih glasova djeca imaju od drugog mjeseca života, a muškarce i žene razlikuju s petim mjesecom života. S devetim mjesecom duže će usmjeriti pogled na fotografiju na kojoj se nalazi žena ako je taj trenutak popraćen glasom žene dok će takvu reakciju imati s godinu dana na muški glas i sliku. To dokazuje da se već u najranijoj dobi osobe kategoriziraju prema spolu te pridaju određene standarde ponašanja, crte ličnosti koje su karakteristične za muški, tj. ženski rod. Pokus koji Declercq i Moreau spominju u svom radu „Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice – ili takvima postaju?”⁸, a izvršen je s dječacima i djevojčicama u dobi od dvije godine u kojemu su im ponuđene fotografije muškarca i žene s netipičnim ulogama, pokazuje da je djeci bilo čudno gledati takve fotografije. Djeca su dulje gledala u fotografije muškarca koji se šminka i žene koja drži čekić. Tako su dokazali da su djeca u toj dobi svjesna standardnih ponašanja koja se vezuju za muški i ženski rod. S razvojem i odrastanjem djeca postaju svjesna da pripadaju određenom rodu. Već od druge godine života očituje se stereotipno rodno ponašanje prema odabiru dječjih igračaka dok se prema izboru partnera za igru uočava razvoj spolnog identiteta. Djevojčice za igru biraju djevojčice, a dječaci dječake i takav obrazac ponašanja nastavlja se sve do adolescencije. U svom istraživanju 1997. godine Gaid Le Manner-Idrissi utvrdio je da je okruženje odrastanja važno u oblikovanju spolnog identiteta. Također, roditelji pretežno za svoju djecu biraju i uređuju okruženje koje će biti njihovo (poput sobe) te biraju igračke i odjeću koja je tipična za njihov spol. Ophode se drugačije prema dječacima i prema djevojčicama. Isto tako postoje istraživanja u kojima je dojenče obučeno u spolno neutralne boje te je jednoj grupi ispitanika predstavljeno kao dječak, a drugima kao djevojčica. „Ispitanici su različito opisivali bebu, te njezino ponašanje interpretirali različito, ovisno o tome kroz koji im je spol beba predstavljena. Ako su vjerovali da je dječak, opisivali su bebu kao jaku, a plač pripisivali ljutnji. Kad je drugima ista beba predstavljena kao djevojčica, ispitanici su isticali njezinu gracioznost, a plač pripisivali strahu. Očito nemamo ista očekivanja od dječaka i djevojčica, s vjerojatnošću da različita očekivanja evoluiraju u različite uzorke ponašanja” (Declercq, Moreau 2012: 19). Kako su uloge u društvu muškaraca i žena podijeljene, tako se očekuje od žena da se brinu o djeci, zapošljavaju u vrtićima, školama i trgovinama dok bi se muškarci trebali zaposliti kao automehaničari, piloti, vozači... Razlike u ponašanju dovode do usvajanja stereotipa o rodovima kod djece u ranoj dobi što ujedno utječe i na izgradnju spolnog identiteta. Stereotipi se prenose nesvjesno i čitanjem/pričanjem priča u kojima su istaknute osobine pojedinih likova. Na primjer, Snjeguljica je opisana kao nježna, a

⁸ <https://hrcak.srce.hr/144795>

Petar Pan kao vragolast. Kroz priče djeca stvaraju svoj svijet te različito doživljavaju muškarce i žene. Iz tih razloga spol je stvoren kroz djetinjstvo, temelji se na biološkim odrednicama i socijalnim sredinama u kojima dijete odrasta. Pojedina djeca usvajaju rodne stereotipe drugačije nego njihovi vršnjaci.

Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije dijeli spolnu diskriminaciju na neposrednu ili izravnu i posrednu ili neizravnu. Neposredna spolna diskriminacija je negativno ponašanje prema nekoj osobi zbog njenog spola, a to se najviše primjećuje kod diskriminiranja žena na osnovu toga što je pripadnica ženskog spola. Posredna diskriminacija provodi se negativnim djelovanjem kroz prividno neutralne zakone, mjere, politike i prakse na pripadnike jednog spola, osim ako nema opravdanja za takvo postupanje. Ona se odnosi na ograničavanje, isključivanje, sve oblike predrasuda i ponašanja te nejednak tretman koji se temelji na spolu. Ženski spol najčešće trpi takvu diskriminaciju. Patrijarhalno društvo kroz norme i vrijednosti tretira i definira žene manje vrijednim što se ispoljava u obiteljskom životu, obrazovanju, radu i medijima. *Zakon o ravnopravnosti spolova* u članku 6. stavku 1. definira spolnu diskriminaciju na sljedeći način: „Diskriminacija na temelju spola predstavlja svako normativno ili stvarno, izravno ili neizravno razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje temeljeno na spolu kojim se otežava ili negira ravnopravno priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava muškaraca i žena u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, građanskom i svakom drugom području života.”⁹

Da bi se diskriminacija izbjegla ili smanjila, bitna je rodna ravnopravnost kojom se podrazumijeva društvena jednakost i pravednost između muškaraca i žena. Svaka bi osoba u svim društvenim aspektima morala imati jednaka prava, slobode i mogućnosti u obrazovanju, zdravstvu, zapošljavanju i političkom sudjelovanju bez obzira na spol. Rodna ravnopravnost je ključna stavka u ostvarivanju održivog društva prvenstveno po pitanju pravde i jednakosti. „Prema istraživanju Vijeća Europe, postoji snažna veza između rodne ravnopravnosti i ekonomskog prosperiteta društva. Zemlje koje postižu veću rodnu ravnopravnost imaju bolji ekonomski rast, veći BDP po stanovniku te manju stopu siromaštva” (Vajagić 2023: 20).

⁹ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf

3.1. Rodni stereotipi

Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe za razdoblje od 2018. do 2023. navodi: „Rodni stereotipi su unaprijed stvoreni društveni i kulturni obrasci ili predodžbe, prema kojima se ženama i muškarcima pripisuju osobine i uloge utvrđene i ograničene njihovim spolom. Rodni stereotipi predstavljaju ozbiljnu prepreku postizanju stvarne ravnopravnosti spolova te potiču diskriminaciju na temelju spola. Takvi stereotipi mogu sputavati razvoj prirodnih talenata i sposobnosti djevojčica i dječaka, žena i muškaraca, njihove obrazovne i profesionalne sklonosti i iskustva, kao i općenito njihove životne prilike. Rodni stereotipi posljedica su i uzrok duboko ukorijenjenih stavova, vrijednosti, normi i predrasuda. Služe za opravdavanje i održavanje povijesnih odnosa u kojima muškarci imaju prevlast nad ženama, kao i seksističkih stavova koji priječe napredovanje ravnopravnosti spolova.”¹⁰

Sukladno očekivanjima društva razvija se odnos prema tijelu, svjesnost i rodna pripadnost. Tako se na očitim karakteristikama između žena i muškaraca stvaraju i rađaju rodni stereotipi. Oni opravdavaju ponašanje osobe ili grupe zbog mišljenja koja se ne preklapaju s rodno prihvaćenim. Takvi stereotipi karakteriziraju fizički izgled, osobine i sposobnosti te emocije, opisuju stavove i mišljenja o tome kakvi su i kakvi bi trebali biti muškarci i žene (Lubina, Brkić Klimpak 2014: 214).

Rodnim stereotipnim ponašanjem iskazuju se određene rodne osobnosti. Tako se smatra da su žene stereotipno emotivnije te emotivno ovisne o drugim osobama iz svoje okoline, smatra se da teško razlikuju vlastitu dobrobit i interes od dobrobiti i interesa vlastite obitelji, tj. djece i partnera. Smatra se da žene imaju nejasne i zbrkane granice ega. Zbog toga teško razlikuju vlastite potrebe od potrebe drugih iz njihove okoline jer se nisu sposobne dovoljno odvojiti radi bliskosti. Žene se doživljavaju kao sentimentalne, nježne, atraktivne, slabe, osjetljive, emocionalne, zavisne, mekog srca, praznovjerne, sanjalačke, plašljive i submisivne. Nasuprot njima, muškarci se stereotipno smatraju emocionalno odvojenima jer više preferiraju karijeru u kojoj su distancirani i nepristrani; stoga se to smatra vrlinama. Te osobine proizlaze iz dobro definiranoga muškog ega koji im omogućuje da imaju prioritet prema vlastitim potrebama i interesima, a na štetu tuđih potreba i

¹⁰

<https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Biblioteka%20ONA/Strategija%20za%20ravnopravnost%20spolova%20VE%202018-2023.pdf>

interesa. Muškarce se često doživljava kao dominantne, moćne, agresivne, hrabre, nezavisne, ozbiljne, poduzetne, mudre, nepristojne i pustolovne.¹¹

Uloge muškaraca oduvijek su se više cijenile i nagrađivale od ženskih uloga. U svakoj kulturi zbog spolne podjele rada žene i muškarci nemaju ravnopravan položaj u pogledu bogatstva, ugleda i moći. Rodne nejednakosti prisutne su i danas u dominaciji muškaraca nad ženama, a to je vidljivo u obitelji, gospodarstvu, politici i dr. Tako su muškarci bolje plaćeni od žena za isto radno mjesto (Giddens 2007: 107).

Djeca su često odijevana u rodno stereotipnu odjeću i boje. Dječake se standardno odijeva u plavu boju, a djevojčice u ružičastu. To se očituje i kada se kupuju rodno stereotipne igračke (dječaci dobivaju autiće, a djevojčice lutkice). Svjesno ili nesvjesno roditelji odgojem usađuju djeci ponašanja koja su prikladna za njihov spol. Nije rijetkost da se djevojčice obeshrabruje u bavljenju grubljim sportskim aktivnostima ili nekim „muškim” sportovima kao što je nogomet. Njih se potiče da se igraju kućanskih poslova kao što je na primjer kuhanje i briga o bebi dok se dječake potiče na igre oružjem, vožnju automobila ili kamiona.¹² Tako su kroz odrastanje, odgoj i učenje prihvatili određene poslove koje im je društvo namijenilo prema spolu. Stanje u društvu je normalizirano te nema propitkivanja o nametnutim rodnim identitetima. Danas se najviše putem masovnih medija prikazuju rodne uloge, a s njima i stereotipi zasnovani na spolu, dobi, rasi, seksualnoj orijentaciji i dr. Žene su često u medijima objektivizirane te prikazane kao savršene domaćice, a važnu ulogu ima i njihov tjelesni izgled. Tako su suvremeni mediji stvorili sliku savršene žene koja je lijepa, mlada, senzualna, savršenih oblina. O medijima i proizvodnji rodnih stereotipa, bit će riječi više u zasebnom poglavlju.

Možemo reći kako su rodni stereotipi povezani sa seksizmom. „Seksizam je pojam koji označava svaku vrstu diskriminacije, nepoštivanja ili omalovažavanja temeljenih na spolu ili rodu” (Vajagić 2023: 17). Podrazumijeva svaki oblik izražavanja kroz riječi, slike, geste i postupke što dovodi do diskriminacije, omalovažavanja i nepoštivanja na temelju spola ili roda. Tu se podrazumijevaju sve izjave, postupanja, predrasude i stavovi koji potiču nejednakost između muškaraca i žena, promiču isticanje i tretiranje jednog spola kao inferiornog naspram drugog. Ispoljava se kroz verbalno nasilje, nejednakost u pruženim prilikama i resursima, kroz stereotipe,

¹¹ <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/#GenFemMasPer>

¹² Isto.

norme i medije. Predrasudama započinje seksizam. Rodne predrasude koje prevladavaju u društvu temelje se na ideji kako su muškarac i žena različiti, ne mogu se mijenjati, a te razlike definiraju njihove sposobnosti, ponašanja i samu osobnost. Tako se primjerice stvorio stereotip kako su žene nadarenije u društvenim znanostima i u brizi za djecu, a muškarci u prirodnim znanostima i sportu (Vajagić 2023: 17).

4. LGBTQ zajednica

Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, zajednica je „jedna ili nekoliko skupina ljudi međusobno povezanih radom i drugim aktivnostima i/ili zajedničkim interesima te simbolima kolektivne pripadnosti”.¹³ *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije* spolnu orijentaciju (*sexual orientation*) definira kao identitet osobe i politiku izbora koja se odnosi na seksualni i emocionalni odnos koji je usmjeren prema drugim osobama. Ta privlačnost može biti usmjerena prema osobama različitog (hetero), istog (homo), oba (bi) ili nijednog spola (aseksualnost).¹⁴ *Zakon o ravnopravnosti spolova* u članku 6. stavku 2. zabranjuje diskriminaciju na temelju spolne orijentacije.¹⁵ Ona se formira od najranijeg djetinjstva, ne bira se i nije podložna promjeni. Kombinacija bioloških i socioloških faktora utječu na njen nastanak. Seksualnu orijentaciju baziranu na kategorijama roda i spola teško je definirati jer je kompleksna i multidimenzionalna. Seksualni identitet je subjektivan, stoga seksualna orijentacija i seksualni identitet nisu isti. Ona nije ista seksualnom ponašanju jer osobe ne moraju pokazivati svoju seksualnu orijentaciju svojim seksualnim ponašanjem. Seksualna orijentacija ne može se birati, ali se zato može i ne mora odabrati ponašanje u skladu sa seksualnom orijentacijom (Hasanagić 2012: 43).

LGBTQ je skraćena koja se koristi za opisivanje lezbijki, gejeva, biseksualnih, transrodnih, queer ili upitnih osoba ili zajednice unutar „gay kulture” koji odstupaju od heteroseksualne ili binarne norme. Termin proizlazi iz spolnih i rodničkih značajki za sve identitete. Pripadnici zajednice ne zahtijevaju nikakva „posebna” prava, već traže ista građanska, politička, ekonomska i društvena prava i zaštitu koje imaju heteroseksualci, a koja su im zbog njihova roda i spolne orijentacije često uskraćena. Postojale su rane inicijative za muške osobe koje su privlačili muškarci (homoseksualci). Kako bi se skrenula pozornost na probleme tzv. gay žena (lezbijke), u ovom nazivu (LGBTQ) one se nalaze na prvom mjestu. Do 19. stoljeća prihvaćanje različitoga seksualnog identiteta nije bilo moguće. Takve su osobe skrivale svoju seksualnost iako su živjeli na sličan način kakav LGBTQ zajednice promoviraju. Sve do sredine 20. stoljeća homoseksualni

¹³ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/66736>

¹⁴ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf

¹⁵ Isto.

identitet kao osobni izbor nije bio identificiran. Takva današnja terminologija za opisivanje seksualnosti i roda nije postojala u prošlosti.¹⁶

Pojam „homoseksualac” uvodi mađarski novinar i borac za ljudska prava Karl-Maria Kertbeny 1860-ih godina i od tada se na njih gleda kao na grupu ljudi s posebnom seksualnom aberacijom. Zauzeo se i za ukidanje zakonskih kazni kod istospolnih odnosa. Homoseksualnost se tradicionalno koristi kako bi se predstavile različite skupine ili osobe koje privlače osobe istog spola ili su s njom u vezi. Riječ je o medicinskom diskursu jer se homoseksualnost smatrala psihičkom bolešću ili perverzijom. Također se smatrala biološkim poremećajem i prijetnjom društvu. Pojam „gay” nije sveobuhvatan jer unutar „gay” zajednice razlikujemo različite skupine. Tako na primjer, osobe koje su biseksualci ili transseksualci ne pripadaju homoseksualcima, a postoje i primjeri da se pojedini muškarci koji su bili u vezi s muškarcem ne identificiraju kao homoseksualci. Velika je razlika između gejeva, lezbijki i biseksualaca (Giddens 2007: 130). *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije* navodi da se pojam homoseksualac odnosi na osobe čiji je seksualni, fizički, duhovni i romantični osjećaj uglavnom usmjeren prema istom spolu, a tu spadaju muškarci koje privlače muškarci.¹⁷

Giddens (2007: 130) navodi kako je Kenneth Plummer definirao „četiri tipa homoseksualnosti u modernoj zapadnoj kulturi”. Prva je povremena homoseksualnost koja bitno ne mijenja seksualni život osobe, a opisuje se kao prolazni susret. Druga je situacijska homoseksualnost, aktivnost koja ne prevladava u sklonosti pojedinca, ali se homoseksualni odnosi provode redovito, u posebnim okolnostima i okolini u kojoj su muškarci prisiljeni živjeti bez žena kao što su npr. zatvori i vojni logori. Toj vrsti homoseksualnosti ne daje se prednost, već se na nju gleda kao na nedostatak heteroseksualnih odnosa. Treća je personalizirana homoseksualnost koja se odnosi na pojedinca koji potajno daje prednost homoseksualnim aktivnostima izvan skupina u kojima su takve aktivnosti prihvatljive. Četvrta je homoseksualnost kao način života, a odnosi se na osobe koje javno iskazuju orijentaciju i koje su istospolnu vezu učinili važnim dijelom svog života. „Takvi ljudi su obično pripadnici gay supkulture, u kojoj su homoseksualne aktivnosti integrirane u određeni način života. Takve zajednice često omogućuju i organiziraju kolektivne političke akcije kako bi se ostvarila veća prava i interesi homoseksualaca” (Giddens 2007: 131). Heteroseksualne

¹⁶ <https://www.bbc.com/news/newsbeat-57176199>

¹⁷ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf

zajednice često muško homoseksualno ponašanje smatraju opasnim jer bi se moglo protumačiti kao prijetnja promjene tradicionalnog shvaćanja muškosti i moći. Feminiziran izgled koji im se popularno pripisuje homoseksualci pokušavaju odbaciti na dva načina: njegovanje groteskne feminiziranosti koja parodira stereotip jedan je od načina, a drugi je održavanje „mačo izgleda” kao što su primjerice muškarci koji su odjeveni u kauboje ili motocikliste, a takvo preuveličavanje dovodi do parodije muškosti (Giddens 2007: 130).

Homoseksualnost privlači više pozornosti od lezbijstva. To je naziv koji se odnosi na žene koje seksualno i emocionalno privlače druge žene. Ono predstavlja vezu žene sa ženom u kojoj ostvaruju emocionalne, partnerske i seksualne odnose. Taj odnos seže još u vrijeme antike. Žene su od pamtivijeka ostvarivale prijateljstvo s drugim ženama u kojima su imale podršku i suradnju te se u tom prijateljstvu pronalazi korijen lezbijstva. Lezbijska egzistencija i kontinuum glavni su izvor i temelj njihova aktivizma čiji je osnovni cilj ukidanje lezbijske nevidljivosti i (hetero)patrijarhalne prisile. Patrijarhalno društvo lezbijske teme isključuje iz javnih rasprava i tako diskriminiraju lezbijske odnose. Biseksualac ili „bi osoba” odnosi se na ljude koje privlače osobe oba spola/roda, ali osoba može preferirati više jedan spol/rod od drugog. Prema njima gaje trajne fizičke, seksualne, emocionalne i romantične osjećaje.¹⁸ Nikolić (2004) klasificira biseksualnost prema vremenskoj matrici i objektu privlačnosti. Jedna od podjela razlikuje: (1) simultanu biseksualnost koja podrazumijeva da u istom periodu postoji odvojena veza sa ženom i muškarcem i (2) sekvencijalnu ili serijsku biseksualnost u kojoj u toku jednog perioda osoba ima seksualnu vezu s partnerom jednog spola, a u toku drugog perioda takvu vezu ostvaruje s drugim spolom. U drugoj podjeli biseksualnosti razlikuje se: (1) obrambena biseksualnost koja se odnosi na obranu od homoseksualnosti u društvu u kojemu je homoseksualnost stigmatizirana, (2) latentna biseksualnost susreće se u ponekim mediteranskim kulturama u kojima postoji insertivna uloga muškaraca, (3) ritualna biseksualnost dio je rituala inicijacije u kojoj mladi muškarci oralnim seksom sa starijima gutaju njihovo „maskulinizirajuće” sjeme (Papua Nova Gvineja), (4) vjenčana biseksualnost smatra se seksom s istospolnom osobom iako je osoba u bračnoj vezi, (5) situacijska biseksualnost je seks koji se provodi u zatvorima ili za novac s osobama istog spola, (6) prava biseksualnost koja podrazumijeva seksualni interes za osobe oba spola, (7) eksperimentalna i

¹⁸ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf

tehnička biseksualnost koja podrazumijeva seks s osobom koja može biti odjevena u drugi spol.¹⁹ Muška biseksualnost smatra se većom prijetnjom od ženske biseksualnosti, baš kao što je slučaj i s homoseksualnošću. U seksizmu nalazimo korijen ove razlike. Žensku seksualnost društvo ne smatra ozbiljnim pa prema tome ona i nije prijetnja. Seksualni odnos između dva muškarca smatra se ponižavajućim i groznim zbog percepcije da se jedan muškarac tretira kao žena (navedeno prema Hasanagić 2012: 75). „I unutar LGBT pokreta o biseksualnosti se rijetko javno diskutira, što čudi jer ona čini najveću „grupu” unutar LGBT zajednice s trećinom muškaraca i dvije trećine žena koji/e se identificiraju kao bi” (Hasanagić 2012: 77).

U ovom kontekstu važan je pojam i „transrodnost” koji obuhvaća raznolikost rodnog izražavanja uključujući queer zajednice, transrodne osobe i transseksualce. Ime se odnosi na sve osobe čiji rodni identitet ne odgovara njihovom spolu po rođenju. Pojam „queer” odnosi se na sve osobe koje se ne uklapaju u heteronormativnu kategoriju. Upotrebom tog termina opisuju se homoseksualne, biseksualne i transrodne zajednice. U taj termin ubrajaju se i heteroseksualne osobe koje vode život izvan standardnih patrijarhalnih normi. Pripadnici queer zajednice propituju i odbijaju nametnute tradicionalne patrijarhalne norme te se zalažu za stvaranje prostora u kojemu se mogu izražavati i stvarati kulturu u kojoj bi omogućili samodefiniranje vlastite seksualnosti koja je suprotna definiranoj heteroseksualnoj normi. Queer također podrazumijeva pokret, aktivizam, ali i teorijski smjer. Nadalje, transrodna osoba je „krovni pojam koji uključuje one osobe čiji rodni identitet je različit od spola dodijeljenog pri rođenju. Obuhvaća više rodni identiteta, poput trans muškarca, trans žene, ne-binarnih osoba, agender osoba, genderqueer, genderfluid, itd” (Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 10). Mogu se izražavati kao heteroseksualci, gay, lezbijke, biseksualci, transvestiti ili queer osobe koje kao vlastito opredjeljenje, kreativnost, subverzivan čin i slobodu ostvaruju „između rodova”. Transseksualna osoba ima želju i nakanu promijeniti spol, ali tu pripadaju osobe koje su potpuno ili djelomično promijenile svoje tijelo operacijom i hormonskom terapijom. Promijenile su način života i slobodno izražavaju svoj rodni i spolni identitet na vlastito zadovoljstvo (Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 33).

Prilagodba roda je termin koji se odnosi „na proces kojim osobe ponovno definiraju rod u kojem žive da bi bolje izrazile svoj rodni identitet. Ovaj proces može, a i ne mora, obuhvaćati

¹⁹ https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2012/12/CITANKA_LGBT-ljudskih-prava.pdf

medicinsku pomoć uključujući hormonske terapije i bilo kakve kirurške procedure kojima se trans osobe podvrgavaju da bi dovele svoje tijelo u sklad sa svojim rodom” (Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 14). Medicinski termin operacije prilagodbe spola za trans osobe znači operaciju potvrde roda u kojoj se kirurškim zahvatom primarne i sekundarne spolne karakteristike tijela izjednačuju s njegovom/njezinom unutarnjom percepcijom samog sebe. Prilagodba spola vodi do tranzicije. Tranzicija uključuje osobne, medicinske i legalne korake te se razlikuje od osobe do osobe. Odnosi se na priznavanje svoje osobnosti obitelji, prijateljima i kolegama; promjenu načina odijevanja, promjenu imena i zamjenica, spola, promjenu podataka u osobnim dokumentima, hormonsku terapiju i kiruršku intervenciju (Isto).

Termin koji se veže za pripadnike LGBTQ zajednice je *coming out* (izlazak iz ormara ili iskorak) i predstavlja proces koji počinje kada pripadnik LGBTQ zajednice spozna svoj rodni identitet, tj. spolnu orijentaciju te je otkriva okolini. Taj izlazak započinje razgovorom i priznavanjem svojih spoznaja o identitetu. Osoba odlučuje pod kojim uvjetima i kada će razgovarati o svom spolnom, rodnom i seksualnom identitetu. „U homofobnom i transfobnom okruženju, u kojem se LGBTIQ osobe i zajednicu gura ‘u svoja četiri zida’, čiji se problemi, kao što su nasilje, kršenje prava i diskriminacija, tretiraju kao privatna stvar ili zaslužena sudbina, svaki izlazak iz ormara, a posebno medijski, je istovremeno i privatni i politički čin” (Juričić 2022: 14). Izlazak iz ormara i izgled života LGBTQ osoba od javnog je interesa kako za LGBTQ osobe tako i za cijelo društvo koje proklamira jednakost, slobodu i poštivanje prava svakog čovjeka (Isto).

Nerijetko se osobe iz LGBTQ zajednice suočavaju s različitim predrasudama i diskriminacijom u društvu što uključuje stigmatizaciju, homofobiju i transfobiju. Tako u mnogim zemljama pripadnici LGBTQ zajednice nemaju jednaka prava kao heteroseksualci. Tu se prije svega misli na brak, usvajanje djece, prava na radnom mjestu i zdravstvenu zaštitu. Nije rijetkost da su baš pripadnici ove zajednice imali značajan utjecaj na umjetnost i kulturu uključujući književnost, glazbu, televiziju, film, modu i umjetnost općenito. Oni svoj rad koriste u borbi protiv predrasuda i diskriminacije. Možemo ipak reći kako je homoseksualnost danas puno više prihvaćena i postala dio suvremenog društva. U nekim zemljama su doneseni zakoni kojima se štite prava homoseksualaca. Južnoafrička Republika je 1996. godine postala jedina zemlja koja je novim ustavom jamčila prava homoseksualaca. Danas pojedine europske zemlje kao što su Švedska, Norveška i Danska dopuštaju homoseksualcima da zakonski osnuju obitelj; u američkim državama

kao što su Havaji i Vermont postoje zakoni koji legaliziraju homoseksualne brakove i građanske zajednice; u Nizozemskoj, Francuskoj i Belgiji pojedine lokalne uprave i gradovi počeli su priznavati takve veze; u Velikoj Britaniji stabilna homoseksualna veza definira se kao obitelj s pravom na roditeljski status i nasljeđivanje (Giddens 2007: 132). Takvu obitelj nazivamo „Dugina obitelj”, a zakonski je regulirana i u Hrvatskoj. Podrazumijeva obitelj koja uključuje istospolne ili LGBTQ roditelje. U nju se ubrajaju: gejevi, lezbijke, biseksualne, queer i transrodne osobe koje se predstavljaju kao pripadnici LGBTQ zajednice koji imaju dijete/djecu ili je planiraju imati posredstvom surogat majčinstva, donora, udomitelja, posvajanja... (Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 26).

Prema *Pojmovniku rodne terminologije prema standardima Europske unije*, heteroseksizam je „oblik društvene diskriminacije koji se zasniva na pretpostavci da je heteroseksualnost jedini ‘normalni i prihvatljiv način življenja’, čime se diskriminira homoseksualce, lezbijke, biseksualne i transrodne osobe te negira legitimitet drugim oblicima seksualnih, društvenih, rodni i životnih praksi”.²⁰ Homofobija je pojam koji je populariziran 1972. godine i to je diskriminacija u svim sferama života prema homoseksualnim osobama, ali i prema sebi koja dovodi do marginalizacije i socijalne isključenosti; uključuje strah, predrasude, mržnju i nesnošljivost. Kroz povijest se u nekim zemljama istospolni seksualni čin smatrao zločinom. Homofobija se ukorijenila u društvo tako da je većina ljudi ne prepoznaje niti primjećuje te se koristi u svakodnevnom privatnom i javnom diskursu. Termin „internalizirana homofobija” označava „strah od vlastite seksualnosti, odnosno mržnju prema sebi zbog vlastite seksualnosti. Kulturalna homofobija oslanja se najviše na tradiciju i običaje određene ‘kulture’ i kažnjava sve one koji pokušavaju narušiti te postavke. Kako u većini društava vlada heteronormativni patrijarhat, svaka druga društvena matrica posmatra se kao direktna prijetnja vladajućem poretku” (Hasanagić 2012: 211). Kao što postoji homofobija, tako postoji i bifobija, a to je pojam koji opisuje iracionalan strah, predrasude, diskriminaciju i netolerantnost prema biseksualnim osobama koju provode heteroseksualne ili homoseksualne osobe (Isto).

Tijekom povijesti istospolni odnosi u mnogim kulturama i društvima bili su dopušteni i imali različit status. Pojedine kulture u nekim su situacijama aktivno poticale i tolerirale

²⁰ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf

homoseksualnost. Tako su primjerice stari Grci ljubav između muškarca i dječaka idealizirali kao najviši oblik spolne ljubavi (Giddens 2007: 125). Krajem 19. stoljeća u većini zemalja dolazi do javnih rasprava s temom problema homoseksualnosti koja se smatrala „protuprirodnim bludom” te je bila zakonski kažnjiva. Do tada se u Francuskoj (1791.), Belgiji (1792.), Nizozemskoj (1811.), Španjolskoj (1822.) i Italiji (1889.) homoseksualnost diskriminirala. Do sukoba policije i prosvjednika došlo je 1969. godine u New Yorku kada je započeo suvremeni pokret za ostvarivanje prava homoseksualnih osoba, a sljedeće godine počinje Pride, tj. Parada ponosa koja se od tada tradicionalno održava svake godine i širi diljem svijeta. Pripadnici LGBTQ zajednice ističu svoje postojanje i traže svoja prava. Kao simbol ističu zastavu duginih boja. U Hrvatskoj je prvi Pride održan 2002. godine. Od 1973. godine Hrvatsko psihijatrijsko društvo i Hrvatska liječnička komora, homoseksualnost tretiraju kao oblik ljudske seksualnosti. U Hrvatskoj se od 1977. godine homoseksualnost ne smatra kriminalnim deliktom „protuprirodnog bluda” između dva muškarca. Nasuprot njima lezbijski odnosi nikad nisu bili zakonski sankcionirani jer takva veza nije shvaćena kao „ozbiljna seksualnost”. Hrvatski sabor je 16. srpnja 2003. godine donio Zakon o istospolnim zajednicama, koji uređuje pravni okvir istospolnih zajednica, što je bio korak prema priznavanju ljudskih prava LGBTQ zajednice.²¹

4.1. Diskriminacija i nasilje prema LGBTQ zajednici

LGBTQ populacija konstantno proživljava neki od oblika nasilja. Diskriminacija, nasilje i drugi oblik štete koji se zasniva na temelju spolnog i rodnog identiteta, spolnih karakteristika i izražavanja imaju kako individualnu tako i kolektivnu dimenziju. Takva djela podrazumijevaju napad na ljudska prava i raznolikost (Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 6).

Nasilje u ovom kontekstu podrazumijeva različite oblike homofobije nad osobama koje se identificiraju kao gej, lezbijka ili biseksualna. Takvo nasilje ima cilj poniziti osobu i povrijediti njezin integritet, sigurnost i zdravlje. Ovi oblici nasilja dijele se na: (1) fizičko, (2) psihološko, (3) ekonomsko i (4) seksualno. (1) Fizičko nasilje podrazumijeva udaranje, premlaćivanje, odguravanje, guranje, davljenje, ubadanje, čupanje za kosu... Može uzrokovati lakše, ali i teže ozljede, a ponekad dovodi i do smrti. (2) Psihološko nasilje podrazumijeva vrijeđanje, prijetnje,

²¹ https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20Europske%20unije.pdf

izrugivanje, ismijavanje, ucjene, maltretiranje, prijezir, izolaciju... Takav oblik nasilja može dovesti do trajnih psiholoških smetnji. (3) Ekonomsko nasilje manifestira se kroz uskraćivanje obrazovanja i zapošljavanja, nejednaku kontrolu u pristupu zajedničkim resursima kao što je pristup novcu i njegovo raspolaganje te ograničavanje vlasničkog prava. (4) Seksualnim nasiljem smatra se svaki oblik seksualne aktivnosti učinjen bez privole. Neki od primjera su: seksualno dovikivanje, uvredljivi telefonski pozivi, neželjeno dodirivanje, prisilni spolni odnos, prisilno gledanje ili sudjelovanje u pornografskim filmovima... (Poredoš Lavor, Šuperina 2013: 165).

Nasilje nad LGBTQ zajednicom manifestira se i kroz govor mržnje koji se najčešće koristi pri opisu i osudi nekog ponašanja i iskustva. Susrećemo ga najviše na internetu, u privatnoj/javnoj komunikaciji, kao i na grafitima. Cilj mu je poniziti i podčiniti žrtvu, poticati druge na počinjenje nasilja i diskriminacije osoba prema kojima je usmjeren govor mržnje. Različiti oblici takvog nasilja opisuju se sljedećim terminima: (1) bifobija, (2) cisseksizam/genderizam i (3) transfobija. (1) Bifobija uključuje strah i nerazumnu ljutnju, mržnju i netoleranciju prema biseksualnim osobama i njihovim vezama. (2) Cisseksizam/genderizam je sustav diskriminacije čiji je temelj vjerovanje u postojanje samo dva roda, a rod je pripisan uz spol osobe po rođenju. Osobe koje podržavaju ovaj sustav diskriminacije ugnjetavaju i isključuju osobe čije rodno izražavanje odudara od cis-normativnog konstrukta. (3) Transfobija je skup osobnih i kulturalnih stavova, mišljenja, vjerovanja i agresivnog ponašanja utemeljenog na mržnji, gađenju i predrasudama usmjerenim protiv osobe ili skupine koja nije u skladu s tradicionalnim normama i društveno rodnim očekivanjima (Juričić 2022: 12-19).

U govoru mržnje najčešće se koriste imena kao što su tetkica, peder i homo. Često nailazimo i na pridjeve koje opisuju LGBTQ zajednicu: bolesni, poremećeni, nemoralni, požudni, devijantni, izopačeni, grešni... Ovim terminima se najčešće žele prikazati LGBTQ osobe mentalno bolesnima i opasnima za zajednicu i cijelo društvo (Poredoš Lavor, Šuperina 2013: 29).

4.2. Stereotipi i predrasude o LGBTQ zajednici

Kao što je već navedeno, društvo kreira stereotipe koji su s vremenom postali prihvaćeni. Oni pojednostavljuju homoseksualne odnose jer se brzo uočava feminizam kod muškaraca dok su žene muškobanjaste. Ovakav obrazac dovodi do zaključka da su sve homoseksualne osobe takve, iako

gejeve pronalazimo kod običnih fizičkih radnika i nogometaša, a ne samo među manekenima i modnim dizajnerima, kao što lezbijka ima i među manekenkama i balerinama. Stereotipi nisu izmišljeni već su zasnovani na postojećim, uočenim i opetovanim ponašanjima te se prenose i primjenjuju prema svim pripadnicima ove zajednice. Stereotipi ne moraju nužno imati negativan prefiks, ponekad su i pozitivni kada na primjer ističu dobar stil i dizajn. Stereotipi koji se odnose na samoizražavanje (npr. odjeća, dotjerivanje, šminka, geste itd.) vrše stalni pritisak na LGBTQ osobe da se ponašaju na određeni način, govore određenim tonom, nose određenu vrstu odjeće kako ne bi bili označeni kao LGBTQ. Unutarnji pritisak izgrađen oko samoizražavanja donosi mnogo sumnje u sebe, mržnje ili osjećaja otuđenosti.

Razlikujemo dvije grupe negativnih stereotipa koji su orijentirani na pripadnike LGBTQ zajednice. Prva grupa stereotipa podrazumijeva „greške” u rodnom identitetu. Vjeruje se kako gejevi žele biti žene stoga teže ženstvenom ponašanju i izgledu dok lezbijke žele biti poput muškaraca kako izgledom, tako i ponašanjem. Druga grupa stereotipa poistovjećuje LGBTQ zajednicu kao pokvarenu, podmuklu i raširenu prijetnju seksualnih manijaka i napasnika djece. Najčešće se gejeve opisuje kao feminizirane, našminkane i perverzne dok se lezbijke opisuje kao muškobanjaste, muževne i kratke kose. Naziva ih se pogrdnim imenima poput: peder, tetkica, perverznjaci, lezbača, muškarača... Smatra se kako lezbijkama postaju one žene koje su imale loša iskustva s muškarcima i ne mogu pronaći prikladnog partnera. Rašireno je i vjerovanje da homoseksualni parovi uvijek imaju jednu osobu koja ima mušku, tj. žensku ulogu. Nadalje, u društvu je prihvaćeno kako je to grijeh i stoga su nesretni; jer homoseksualci razmišljaju samo o seksu, promiskuitetni su, ne zasnivaju dugotrajne veze, mišljenja su da je njihovo seksualno oprjedjeljenje privatna stvar o kojoj ne moraju javno govoriti te da je „homoseksualnost bolest koja se može izliječiti” (Hasanagić 2012: 215). U proučavanju homoseksualnosti psihijatri i psihoanalitičari povezuju nastanak homoseksualnosti prouzrokovanu nasiljem s traumom koju je osoba proživjela (Hasanagić 2012: 215-218).

U nastavku slijede najčešće predrasude u društvu koje se vežu za LGBTQ zajednicu:

Jedna od vrlo čestih predrasuda jest ta da je HIV bolest koja pogađa samo LGBTQ osobe jer se HIV prenosi najčešće nezaštićenim spolnim odnosom, tj. krvlju i drugim tjelesnim izlučevinama. Iako od HIV-a najčešće obolijevaju muškarci koji imaju seksualne odnose s muškarcem, od njega mogu oboljeti i druge osobe bez obzira na spol i seksualnu orijentaciju.

Medicinski je dokazano da HIV pogađa najviše osobe koje imaju istovremeno višestruke seksualne odnose s različitim partnerima, ali najveći rizik je kod homoseksualaca i transrodnih osoba. Iz tih razloga postoje predrasude u društvu da HIV pogađa samo LGBTQ osobe te su one sustavno marginalizirane i diskriminirane (Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 32-40).

Druga je raširena predrasuda da biseksualne osobe još uvijek ne znaju vole li muškarce ili žene te su zbunjeni i lutaju u svojim odnosima između muškaraca i žena; vjerojatno su gejevi ili lezbijke, ali toga još ni sami nisu svjesni. Kod pojedinih biseksualaca ta lutajuća faza je period traženja seksualne orijentacije dok je kod drugih biseksualnost primarna orijentacija. Mnoge homoseksualne i heteroseksualne osobe poriču biseksualnost stoga se biseksualne osobe osjećaju potlačeno i zbunjeno (Isto).

Treća je predrasuda da se transrodne osobe smatraju mentalno bolesnima, disfunkcionalnim, poremećenim i shizofreničnim. Također, da se „prave transrodne osobe podvrgavaju ‘liječenju’ i prelaze na drugi spol” te zakonsko priznavanje svog roda, a sve dok to ne naprave nisu istinske transrodne osobe. Iako neke transrodne osobe žele i uspijevaju medicinski i zakonski prijeći na drugi spol, tj. rod, većina u tome ne uspijeva jer su onemogućeni najčešće iz financijskih i zdravstvenih razloga (Isto).

Četvrta je predrasuda da će djeca LGBTQ roditelja sigurno postati LGBTQ osoba. Ovo je vrlo česta predrasuda iako nije dokazana jer je većina pripadnika LGBTQ zajednice odrastala i bila odgajana u heteroseksualnim obiteljima. Isto tako veliki broj djece koji je odrastao s LGBTQ roditeljima postanu heteroseksualne osobe (Isto).

5. Mediji

Pojam medij dolazi od latinske riječi *medius* što znači srednji, koji je između. Medij je posrednik kojim se prenosi komunikacija. Prema toj definiciji mediji su materijalni i fizički nositelji „komunikacije, npr. papir, zvučni valovi, radiovalovi ili nosač zvuka (CD)” (Peruško 2011: 17). Prema Websteru, medij je „svaki način, posredovanje ili oruđe, a posebno način komunikacije koji doseže opću javnost i sadrži reklame” (navedeno prema Peruško 2011: 17). Kako je medijima glavna uloga slanje poruke, tako prema Martiniću postoji šest osnovnih funkcija masovnih medija: (1) informacijska funkcija služi za skupljanje i stvaranje obavijesti, (2) selekcijska podrazumijeva odabir i pojašnjenje dobivenih informacija, (3) eksplikacijska služi za stvaranje jasnih percepcija iz određenog sadržaja, (4) pedagoška funkcija prenosi kulturne vrijednosti i znanje, (5) zabavna služi za odmor, razonodu i opuštanje i (6) estetska funkcija koja stvara specifične medijsko-estetske oblike. Izostala je manipulativna uloga, tj. funkcija (navedeno prema Miliša, Tolić, Vertovšek 2009: 13-14). „Manipulacija se može odrediti kao kontroliran postupak pomoću kojih manipulator, koristeći simbolička sredstva, u za njega pogodnim psihosocijalnim okolnostima, odašilje u masu, preko sredstava komunikacije određene poruke s namjerom da utječe na uvjerenja, stavove i ponašanje velikog broja ljudi, tako da bi se oni u stvarima u kojima ne postoji opća suglasnost, a za koje su životno zainteresirani usmjerili prema uvjerenju, stavovima i vrijednostima manipulatora, a da toga nisu ni svjesni” (Miliša, Tolić, Vertovšek 2009: 15).

Jedna od značajnijih uloga medija jest informiranje javnosti o seksizmu, rodnoj ravnopravnosti i diskriminaciji. U medijima je iznimno važno suzbiti seksizam jer može uzrokovati štetne i dugotrajne posljedice u društvu; naglašava rodne podjele, dovodi do rodne neravnopravnosti, stvaranja predrasuda pa čak i do nasilja. Pravovremenim i etičkim informiranjem mediji podižu i razvijaju pozitivnu percepciju društva o problemima s kojima se svakodnevno susreću marginalizirane skupine te potiču društvo na raspravu i prihvaćanje različitosti. Tako formiraju društvene norme, suzbijaju stereotipe, potiču rodnu ravnopravnost i uključuju marginalizirane skupine u društvo (Vajagić 2023: 11).

Novim medijima smatraju se svi oni mediji za koje je potrebno računalo. Ono služi za proizvodnju, prikazivanje, pohranjivanje i distribuciju; to su različite web stranice, elektronske knjige preko kojih se dijele tekstovi, pohranjene fotografije i filmovi. Revolucionarni utjecaj na

razvoj moderne umjetnosti i kulture imao je izum tiskarskog stroja i fotografija. Uz pomoć tiskarskog stroja mediji su se počeli distribuirati, a s uvođenjem fotografije došlo je do razvoja boljeg vida kulturnih komunikacija. To je bio uvod u računalnu medijsku revoluciju koja djeluje na sve oblike komunikacija koje uključuju manipuliranje, memoriranje, distribuciju i akviziciju. „Također djeluje na tekstove, nepokretne i pokretne slike, zvuk i prostorne konstrukcije” (Manovich 2015: 62). Novi mediji su rezultat stapanja dvaju povijesnih pravaca: računalnih i medijskih tehnologija. Izrazito su interaktivni. Redosljed predstavljanja kod starih je medija bio nepromjenjiv dok kod novih digitaliziranih korisnik može birati što će gledati, prikazati ili koju će putanju slijediti; načelno, svaki put može stvoriti jedinstveno djelo i tako postati koautor (Manovich 2015: 90-91).

„Masovni mediji su institucije koje zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom u kojoj mogu sudjelovati svi pripadnici društva. Masovni mediji su istovremeno komunikacijski oblici/proizvodi, institucije i kulturne formacije” (Peruško 2011: 17). Mnogobrojni su i uključuju knjige, časopise, novine, radio, televiziju, reklame, filmove, videoigrice, CD i DVD. Namijenjeni su masovnoj publici, tj. ogromnom broju ljudi te se o njima govori kao o masovnim komunikacijama. Masovni mediji pripadaju obliku industrije kojoj je važan profit; to su društvene institucije koje su od postanka nadzirane i regulirane od društva i države radi ostvarivanja određenog javnog interesa. Medijska industrija proizvodi i različite proizvode popularne kulture. Publika ovisno o žanru odabire program ili proizvod, a shodno tome medijska industrija planira produkciju i distribuciju proizvoda popularne kulture. Masovnim medijima pripadaju također organizacije, kulturne formacije i institucije. „Institucije masovnih medija proizvode i distribuiraju simbolička dobra koja su fiksirana na mediji i mogu se reproducirati neograničen broj puta.” Takvi mediji dostupni su cijelom društvu. „Mediji poput novina, radija i televizije utječu na iskustva i formiraju javno mnijenje” (Peruško 2011: 17-18).

Javno mnijenje podrazumijeva skup mišljenja koje formira određena društvena zajednica o nekoj temi koja je od javnog interesa. Javno mišljenje moguće je prikupiti preko komentara, anketnih upitnika, glasina i javnih rasprava. Pod utjecajem kulturnih, socio-ekonomskih i političkih promjena te razvojem modernoga demokratskog društva dolazi i do promjene javnog mišljenja. Habermas smatra kako „javno mišljenje proizlazi iz privatnog razmišljanja o javnim

poslovima i iz javne diskusije o njima”. Javno mišljenje, tj. javno mnijenje nije jedinstveno već može uključiti različite i suprotstavljene stavove i mišljenja o važnim, javnim pitanjima.²²

Prema McLuhanu (1964), „medij je poruka” što znači da narav medija otkrivenog u nekom društvu utječe na njegovu strukturu puno više nego sadržaj, tj. poruke koje medij prenosi. McLuhan je uveo i pojam „globalno selo”. To je perspektiva koja je popularizirana tijekom 1970-ih godina, baš kada se *online* svijet počeo razvijati prije pojave interneta. Iako se ovaj pojam u teoriji medija više ne koristi, izraz se odnosio na moderni svijet, koji je kroz računalne mreže tako dobro povezan da je ustvari postao selo. Danas se koristi kao metafora za internet jer omogućuje da bez promjene mjesta boravka uz pomoć interneta ljudi stupe u kontakt s drugima iz cijelog svijeta.²³

Teoretičari suvremenih medija naglašavaju problem tiska, radija, TV-a i interneta koji nude sve manje informativnog, znanstvenog i obrazovnog sadržaja, a sve više zabavnog. Bržim razvojem i dostupnošću medija započela je manipulacija društva, a ponajviše mladih. Mediji danas svojom dostupnošću sve više utječu na mlade u stvaranju vrijednosti i stilova ponašanja, kao i socijalizacije; istiskujući pritom ulogu obitelji i škole. Mladima postaje problem ovladavanje sve kompliciranijim socijalnim odnosima, premda su više informirani i imaju bolju i bržu komunikaciju putem društvenih mreža. Zato mediji postaju glavni čimbenici koji utječu na stvaranje stavova o aktualnim društvenim problemima (Miliša, Tolić, Vertovšek 2009: 13-15).

Medijski senzacionalizam u suvremenom društvu utječe na mlade u formiranju potreba. Djeca pod utjecajem medija stvaraju predodžbe, različite želje, a istovremeno se poistovjećuju sa svojim idolima i vršnjacima s televizije više nego s vlastitim roditeljima. Televizija i filmovi plasiraju sve više ljepotu koja nije prikazana na realan način. Ovakvo poimanje ljepote utječe na život i stvaranja svijesti o privlačnosti i poželjnom tjelesnom izgledu. Navedeni mediji mladima, a pogotovo mladim ženama, stvaraju pogrešnu sliku ljepote što uzrokuje nisko samopoštovanje. Uvjet ljepote postao je sinonim uspjeha u poslovnom, društvenom i seksualnom životu (Miliša, Tolić, Vertovšek 2009: 194). S druge strane, medijska industrija ima važnu ulogu u poticanju inkluzivne kulture koja preslikava, potiče i poštuje raznolikost svih članova društva (Vajagić 2023: 20).

²² <https://www.enciklopedija.hr/clanak/javno-misljenje>

²³ <https://www.glas-slavonije.hr/496196/11/Tek-smo-s-razvojem-interneta-shvatili-metaforu-globalno-selo>

5.1. Utjecaj medija na proizvodnju rodnih stereotipa

Mediji moraju prikazivati različitost koja vlada među ljudima i njihovim osobnostima koje odudaraju od većine. Ako ignoriraju i isključuju različitosti, to može dovesti do dominacije većinske grupe nad manjinskom. Kao posljedica takve dominacije dolazi do diskriminacije. Medijska reprezentacija ima važnu ulogu u formiranju identiteta, a značajno utječe i na stvaranje društvenog stava prema različitosti (manjinama) što dovodi do njihovog javnog prihvaćanja ili odbacivanja (Hasanagić 2012: 161).

U različitim medijima kao što su dječje knjige, bajke, TV emisije, serije i filmovi muški likovi zastupljeniji su nego ženski – uz to imaju pustolovnije, aktivnije uloge dok su uloge žena pasivnije, povodljivije i orijentirane prema domu i obitelji. Medijska kultura i proizvodi koji oni plasiraju mlađoj publici usađuju tradicionalne norme i shvaćanja koja se pripisuju muškom i ženskom spolu (Giddens 2007: 109).

Tijekom posljednjih desetljeća rodne uloge doživjele su promjenu, no mediji nisu držali korak s tim promjenama, već upravo suprotno – i nadalje jačaju rodnu nejednakost. Tako rodno pristrani mediji imaju utjecaj na razvoj djece prezentirajući čvrste rodne stereotipe. Upravo zbog toga američka neprofitna organizacija *Common Sense Media* provela je istraživanje pod nazivom „Pogled na rod: Kako stereotipi u filmovima i na televiziji utječu na dječji razvoj“ u kojemu su se fokusirali na razvoj djece, roda i medija tijekom posljednjih 40 godina, a zaključci su objavljeni krajem lipnja 2017. godine. Neki od zaključaka jesu da se kroz medije jača ideja kako su muške osobine i ponašanja cjenjenija od ženskih, stoga će se kod dječaka koji su pod utjecajem takvih poruka razviti muška uvjerenja i shodno tome tako će se ponašati. Kroz medije se šalje poruka kako djevojke trebaju vizualno izgledati i brinuti se o svom tijelu kao o seksualnom objektu koje je namijenjeno tuđem korištenju. Djevojčice se od najranije dobi igraju lutkama, a potom su pod utjecajem crtanih filmova na televiziji kao što je *Barbie* koja je savršena pa teže njezinoj ljepoti koja je nerealna. U serijama i filmovima dječaci i djevojčice pronalaze i svoje idole koje žele oponašati. Adolescentno doba je najosjetljivije zbog čega mediji imaju jak utjecaj u stvaranju seksualne tolerancije. Medijski sadržaj koji prikazuje tradicionalne rodne uloge utječe na rodno tipizirane poslovne karijere, tj. stvaraju uvjerenja koji su poslovi društveno prihvatljivi za žene i

muškarce. Jedan od zaključaka tog istraživanja jest da publika teži za promjenama u prikazu likova jer žele drugačije, kompleksnije i nestereotipne likove bez rodni ograničenja.²⁴

Najrašireniji oblik medijskih proizvoda jesu reklame kojima je publika redovito izložena te one utječu na nju, svjesno ili nesvjesno. Djeca i mladi najviše su pod utjecajem reklamne industrije koja definira njihove stavove, emocije i ponašanje; diktiraju im životni stil kojim mladi stječu obrasce ponašanja i vlastiti identitet (Sever Globan, Plenković, Varga 2018: 81). Tu se lako uočavaju rodni stereotipi koji su fokusirani prvenstveno na seksistički prikaz žena. One su u podređenom položaju naspram muškarca, tretiraju se kao potrošna roba i seksualni objekt. Prikazane su kao provokativne, lako dostupne, besramne i to ne samo kada promoviraju donje rublje; njihovo seksipilno tijelo kroz svaku reklamu privlači pažnju gledatelja, prvenstveno muškaraca. Često se privlačne žene koriste pri promoviranju različitih proizvoda koji su namijenjeni muškoj populaciji. Tako ih vidamo u reklamiranju piva, alkoholnih pića, sokova, automobila, kladionica, mehaničarskih alata, prehrambenih artikala... (Lubina, Brkić Klimpak 2014: 214-215). Tipičan takav primjer iskorištavanja ženskog tijela u reklami bio je „jumbo plakat za automobilske gume s golom ženom i sloganom: Prilagodljiva svakoj podlozi, uspoređujući gume i žensko tijelo kao potrošnu robu koja će se prije ili kasnije istrošiti” (Sever Globan, Plenković, Varga 2018: 83).

Kada se reklamira proizvod koji je namijenjen ženskoj populaciji, onda je prikaz žena nešto drugačiji. One su prikazane kao kuharice, brižne majke, domaćice, čistačice i supruge koje promoviraju kućanske aparate, odjeću, lijekove i sredstva za čišćenje. Najčešće odaju „sliku” uplašanih, sramežljivih, nježnih i slabih žena kojima je potrebna muška pomoć i zaštita. S druge strane, muškarci su prikazani kao uspješni sportaši, vlasnici skupocjenih automobila, menadžeri koji promoviraju putovanja, cigarete, alkoholna pića, automobile, banke... (Sever Globan, Plenković, Varga 2018: 82). U svojim „pustolovinama” prikazuju se kao visoki, markantni, uzdignute glave ističući tako svoju superiornost i moć. Neverbalno ponašanje muškaraca u reklamama upućuje na neemocionalnost, tj. „hladnoću”, snagu, moć i aktivnost. Iako se kroz reklame muškarci viđaju manje, njihove se osobine više vrednuju od ženskih, a rezultat toga je rodna neravnopravnost (Heffer 2007: 166).

²⁴ <https://www.medijskapismenost.hr/kako-stereotipi-u-filmovima-i-na-televiziji-utjecu-na-djecji-razvoj/>

Publici se dodatno nameće uvjerenje kako je ženi mjesto s djecom u kući jer ne donosi važne odluke u društvu i ne obavlja poslove koji su rezervirani za muškarce. Prijeko joj je potrebna muška zaštita i u konačnici muškarci je promatraju i tretiraju kao seksualni objekt (Sever Globan, Plenković, Varga 2018: 84). Kroz medije se ističe ljepota žene, mladolik i dotjeran izgled te se naglašava tjelesna forma. Nije rijetkost da naslovnice časopisa, novina i portala obiluju ženama koje dijele savjete o mladolikom izgledu, mršavljenju, kozmetičkim proizvodima i tretmanima ili kuharske recepte. Takav odabir lijepih žena stvara idealnu sliku žene, a svaki i najmanji odmak od toga je neprihvatljiv (Lubina, Brkić Klimpak 2014: 223).

Nisu samo reklame te koje promoviraju rodnu neravnopravnost, susrećemo to i kroz medijska izvještavanja korištenjem seksističkih stereotipa koji se najčešće odnose na ženski rod. Na primjer, često se mogu čuti sintagme „muški poslovi” i „ženski poslovi” iz kojih proizlazi da su pojedina zanimanja prikladna samo za žene ili samo za muškarce te da su „muški poslovi” složeniji i kompleksniji od ženskih. Takav način izvještavanja dovodi do ograničavanja izbora karijere i na kraju samog napretka. Daljnji izraz koji se koristi u opisivanju ženskog izgleda jest „seksi” ili „izazovno” odjevena. Ovo dovodi do fokusiranja na fizički izgled, a ne na osobni, intelektualni ili profesionalni uspjeh. Ženu se naziva i „pravom damom” te „ovaj izraz sugerira da postoje određeni društveni standardi ponašanja i izgleda koje žene moraju slijediti kako bi bile ‘pristojne’, dok se takvi standardi ne primjenjuju jednako na muškarce” (Vajagić 2023: 54). Izraz „ženska vozačica” susrećemo kako u medijskom izvještavanju tako i u svakidašnjem govoru. Tim izrazom naglašava se spol, nesigurnost i nesposobnost žene za vožnju u odnosu na sigurnog muškarca. Nadalje, „karijera ili obitelj” propituje majčinstvo koje se nameće kao jedina prava uloga žene. Smatra se da žena ne može istodobno biti i dobra majka/domaćica i uspješna u poslovnom svijetu. Usporedno sa ženom, muškarca se ne propitkuje o njegovom roditeljskom statusu. Još jedan izraz koji se konstantno ponavlja jest „emotivna žena” i „racionalni muškarac”. Ova vrsta stereotipa sugerira kako su žene pretjerano emocionalne i iracionalne naspram hladnih i racionalnih muškaraca. Takav pristup dovodi do diskriminiranja žena u profesionalnom životu (Isto).

Kako bi se u medijima suzbio seksizam, potrebno je prepoznati, osvijestiti te se aktivno suočiti s predrasudama i stereotipima koje dovode do rodne neravnopravnosti. Na shvaćanje društva, oblikovanje mišljenja o ženama/muškarcima i njihovim ulogama jak utjecaj imaju mediji koji

koriste određene stereotipe i predrasude. Oni ograničavaju percepciju ljudi i nameću tradicionalno ponašanje koje se očekuje za ženu i muškarca (Vajagić 2023: 68).

6. Filmski rodovi i vrste

Začetke filma nalazimo još u prvim slikovnim izražavanjima koje nalazimo u špiljama poput Altamire gdje su bikovi iscrtani u pokretu. Tijekom 19. stoljeća razvojem novih tehnologija i težnjom čovjeka za prikazom različitih priča dolazi do stvaranja prvih pokretnih slika i filmova (Peterlić 2000: 9). Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, film je „svako filmsko djelo u kojem je slika strukturno spojena sa zvukom”, a može se definirati i „kao fotografski i fonografski zapis vanjskog svijeta”.²⁵ Filmsko vrijeme je trajanje filmskog zapisa. Ono ne može biti beskonačno, prosječna duljina je od nekih 100-tinjak minuta, ali to ne znači da film ne smije trajati duže. Računa se da prosječna stopostotna koncentracija gledatelja ne može biti duža od sto minuta (Peterlić 2000: 189-190).

Aristotelovski model naracije pretpostavlja da se priča treba fokusirati na jednu liniju zapleta, imati stalnu grupu protagonista bez podzapleta, pomoćnih likova i nastavaka; odnosno, kako višestruke i konkurentne priče treba izbjegavati uz početak, sredinu i kraj. Razvoj priče mora biti dosljedan s jasno artikuliranim narativnim slijedom (Isbouts, Ohler 2012: 4). Prema *Filmskom leksikonu*, priča ili fabula/radnja filma planiran je i prikazan redosljed događaja koji se sastoji od početka, sredine i kraja. Najčešća radnja počinje standardnim uhodanim životom koju remeti nenadani problem/skup problema koje glavni lik mora razriješiti do kraja. Taj nenadani problem/opasnost izaziva kod gledatelja radoznalost i usredotočenost na radnju cijelog filma u očekivanju pozitivnog raspleta. Ovisno o priči, igrani filmovi u kojima je fabula u glavnom fokusu nazivaju se fabulativni filmovi, a filmovi u kojima se nastoji pojačati sociopsihološko stanje nazivaju se filmovi stanja ili nefabulativni filmovi.²⁶

Što se tiče filmskih rodova (grupe, skupovi, vrste, klase, kategorije), njima pripadaju sljedeće kategorije: (1) igrani, (2) animirani, (3) propagandni, (4) dokumentarni, (5) eksperimentalni i (6) obrazovni.²⁷ (1) Prema *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*: „Igrani film je vrsta filma, tj. naziv za svaki fabulativni film s pričom koja je predstavljena uz pomoć likova koje utjelovljuju glumci”, (2) Animirani film naziv je za crtane ili lutkarske filmove koji su proizvedeni tehnikama animacije²⁸, (3) Propagandni film namijenjen je prvenstveno propagandi, tj. promidžbi. Njegova

²⁵ <https://enciklopedija.hr/clanak/zvucni-film>

²⁶ <https://film.lzmk.hr/clanak/prica>

²⁷ <https://filmska.lzmk.hr/clanak/vrste-filmske>

²⁸ <https://filmska.lzmk.hr/clanak/animirani-film>

uloga je utjecati na pojedince ili ciljane grupe te na njihovo ponašanje i stavove²⁹, (4) Prema *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*: „Dokumentarni film je vrsta filma u kojem se prikazuje zbiljski, stvarni, tj. istiniti događaji i osobe u njihovom prirodnom i društvenom okruženju, a izbjegava sudjelovanje glumaca, fabulativnost i anegdoticnost”, (5) U eksperimentalnom filmu nailazimo na inovacije koje su značajne za stvaranje, razvoj filma i filmsko izražavanje³⁰, (6) Obrazovni film još se naziva i edukativni film, a namijenjen je obrazovanju te se koristi kod školskog, studentskog ili znanstvenog rada. U tu svrhu najčešće se koriste dokumentarni filmovi.³¹

Unutar ovih rodova razvili su se žanrovi. Isti pojam odnosi se na kategorizaciju emisija. Svaki žanr pridržava se svojih pravila kako bi se razlikovao od drugih žanrova. Tu pripadaju: drame, komedije, horori, vesterni, avanture, akcije, trileri, mjuzikli...³² Pri stvaranju filmskih žanrova važna je i sama komunikacija o filmu s publikom koja konzumira ovaj sadržaj. Kako bi imali veću zaradu, proizvođači filma (industrijalci) podilaze publici utvrđujući na koji način publika percipira određen sadržaj i koja su njena očekivanja. Životni ciklus nekog žanra iznimno je složen i ovisan o interakciji publike, producenta i filmova. Reakcije gledatelja i utjecaj medijskih informacija važni su za nastanak, održavanje i izmjene žanrova. Ponašanje i održavanje industrije ovisi o publici, njenom odazivu i zadovoljstvu na određen žanr što utječe na stvaranje novih tematskih filmova koje će promovirati u nadolazećem razdoblju bilo da su oni snimljeni ili će tek biti snimani (Gilić 2007: 75).

Važna je podjela i na filmske vrste: (1) kratkometražni ili kratki film, (2) cjelovečernji ili dugometražni, (3) jednominutni, (4) filmski serijal i (5) filmska serija. Kratkometražni ili kratki film je vrsta filma čije je trajanje kraće od 60 minuta, a prikazuje manji broj događaja i likova, manji isječak svijeta, tj. nečijeg života. Dugometražni ili cjelovečernji film traje duže od 60 minuta i prikazuje sveobuhvatni život glavnog lika i likova koji su isprepleteni većim brojem događaja te im se pristupa sa psihološkog stajališta koji daje dojam cjelovitosti svijeta u kojem žive. Jednominutni film traje jednu minutu te možemo reći da je marginalizirana kategorija koja se prikazuje na specijaliziranim filmskim festivalima. Serijal i serija pripadaju glavnim televizijskim

²⁹ <https://filmska.lzmk.hr/clanak/propagandni-film>

³⁰ <https://filmska.lzmk.hr/clanak/eksperimentalni-film>

³¹ <https://filmska.lzmk.hr/clanak/obrazovni-film>

³² <https://filmska.lzmk.hr/clanak/vrste-filmske>

vrstama iako ih vidamo i u kino distribucijama. To su filmovi koji dolaze u nastavcima, a radnja privlači nastavkom fabule (Gilić 2007: 135-141).

Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, serija dolazi od latinske riječi *series* što znači red, niz. Serija je skupina filmova u kojoj svaki film ima svoju vlastitu priču, ali ih povezuju isti likovi, ambijenti i sam žanr. Nastale su krajem 1910. godine, a popularnost su stekle u 1930-im godinama kada su glavni likovi bili junaci književnih djela poput Tarzana. Od 1950. godine filmske serije gube na popularnosti, manje se snimaju, a zamjenjuju ih televizijske serije (kriminalističke). U periodu od 1962. godine započinje snimanje filmske serije o tajnom agentu 007 Jamesu Bondu koja je stekla veliki uspjeh i popularnost.³³

Serijal podrazumijeva skupinu filmova koje objedinjuje središnja priča koja se provlači kroz niz filmova kao što je npr. „Flash Gordon” iz 1936. godine, a 1950-ih su izgubili na popularnosti pojavom televizijskih serijala (sapunice) koje su postale najpopularniji igrani oblik.³⁴ Serijal se rijetko viđa u drugim rodovima, ali je u igranim filmovima čest. Naracija je izrazito bitna i usmjerena na zadržavanje i poticanje publike na daljnje gledanje nastavaka. Teme serijala najčešće su znanstveno-fantastične ili sadrže elemente fantastike, npr. „Superman” i trilogija „Zvezdani ratovi”. U novije vrijeme, sličan su primjer „Gospodari prstenova”. Serijalnost i fantastika imaju imaginarnu vezu s ciljem privlačenja određene publike, pretežito mlađe populacije (Gilić 2007: 135-141).

6.1. Povijest i razvoj filma

Preteča filma je fotografija. Tehnološkim napretkom „oživljavane” su i nepokretne fotografije. Tome je pridonio 1873. godine Edisonov filmski studio koji je proizveo prve kratke filmove u trajanju od 20 sekundi što su prikazivani u kinetoskopima. Braća Lumière dvije su godine kasnije na svom hibridnom kinematografu prikazivali filmove širom svijeta, a scene su postupno postajale sve duže (Manovich 2015: 65).

Razvojem filmske tehnike dolazi do stvaranja prvih nijemih filmova u crno-bijeloj tehnici, a kasije izumom Edisonovog fonografa (1888.) dolazi do razvoja zvučnog filma koji se širi tek

³³ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/serija>

³⁴ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/serijal>

nakon 1927. godine. Radi otežanog usklađivanja slikovnog i zvučnog zapisa važan je bio pronalazak jedinstvene vrpce koja će istovremeno snimati slikovni i zvučni zapis (Peterlić 2000: 13).

Godine 1936. objavljen je članak britanskog matematičara Alana Turinga pod naslovom „O izračunljivim brojevima“ s teorijskim opisom računala opće namjene koje je nazvano „univerzalni Turingov stroj“. Na njemu su se mogle obaviti četiri operacije, mogao je izvršiti bilo koji proračun umjesto čovjeka, a istovremeno je podržavao i bilo koje drugo računalo. Stroj je na beskrajnoj traci čitao i pisao brojeve. Tijekom te radnje „traka bi se pomicala kako bi se iščitala sljedeća naredba, očitali podaci ili ispisali rezultati“ (Manovich 2015: 66). Dijagram ovog stroja nalikuje na filmski projektor što nije slučajno jer kinematograf znači „zapisati pokret“, dakle snimanje i memoriranje vidljivih podataka na materijalnom nosaču suština je filma. Prilikom snimanja filma filmska kamera zapisuje podatke dok ih iščitava filmski projektor. Između kinematografskog stroja i računala postoji značajna sličnost jer se računalni program i podaci moraju pohraniti na nekom mediju. Stoga univerzalni Turingov stroj nalikuje na filmski projektor. „To je kombinacija filmske kamere i filmskog projektora koji čita uputstva i podatke zapisane na beskrajnoj traci i zapisuje ih na nekom drugom mjestu na istoj traci“ (Isto). Film je dakle zasnovan na odmjeravanju vremena, a tada je odmjeravao vrijeme 24 puta u sekundi (Isto).

U stvaranju filmova potrebna su tri pothvata: (1) stvoriti filmsku vrpcu kao podlogu za primanje niza brzo izmjenjivih slika, (2) fotografski aparat, tj. kameru koja će omogućiti snimanje na toj vrpci i u konačnici (3) projektor s kojim će se reproducirati snimljeni materijal (Peterlić 2000: 13). U filmu su kombinirane pokretne slike, zvuk i tekstovi pa je prema tome film bio originalan moderni „multimedij“. Digitalizacijom filma i pohranjivanjem u memoriju računala može se lako i podjednako prići svakom fonogramu. S obzirom na to kako film odmjerava vrijeme, ali zadržava svoj linearni poredak s novim medijima predstavljeno vrijeme može kontrolirati čovjek. Prijenos slike i vrijeme prikazuje se dvodimenzionalno pa se može lakše proučavati i obrađivati. Takvo preslikavanje može se naći i u kinematografskim strojevima 20. stoljeća koji su radili na istom principu postavljanja niza različitih sličica na obod jedne kružnice. Na sličan način radio je i prvi Edisonov kinematografski aparat za snimanje i prikazivanje pokretnih slika. Njegov aparat imao je kapacitet memorije 28 minuta (Manovich 2015: 98).

Početak 20. stoljeća Aristotelovski model naracije suočava se s novim platformama za naraciju poput novog medija, kina. Iako kino ima poveznice s kazalištem kao što su glumci, kostimi, scenografija, kostimografija i dijalozi, razlika je u tome što film svoju priču priča asinkrono i omogućava snimanje scena kroz više dana. Narativna kronologija više nije strogo diktirana prostorno i vremenski, već je vezana uz dostupnost lokacija, glumaca, rasvjete i rekvizita. Tako scenaristi mijenjaju vremenski slijed (*flashback*, usporene snimke) i uvode sekundarne zaplete i likove. Film održava dramatičnu napetost, narativna struktura priče je složena, redatelji imaju mogućnost kadriranjem postići napetost i istaknuti važne elemente. Novim tehnikama oduzeli su publici vizualnu kontrolu, a redateljima omogućili prikaz krupnog plana nekog lika s naglaskom na emocionalnu dubinu (Isbouts, Ohler 2012: 4). Za dobivanje tog efekta pri snimanju filma vrlo važnu ulogu ima položaj kamere, odnosno udaljenost kamere od objekta snimanja, tzv. planovi. Postoji total ili opći plan (prikazuje cijeli prostor i informacije koje se nalaze oko snimanog objekta), krupni (ispunjava ga ljudska glava/lice te služi za isticanje emocija i psihološke vrijednosti), srednji (prikazuje čitavog čovjeka „od glave do pete”) i detalj (snimljen iz velike blizine npr. prikaz oka, usana), (Peterlić 2000: 68-70).

Pri snimanju pridaje se važnost i kutovima snimanja, tj. odnosu kamere naspram snimanih objekta. Kamera snima određenim rakursom postavljanjem iznad, ispod ili u visini objekta koji snima. Ovim načinima snimanja dobiva se željena dubina (Peterlić 2000: 82). Značajnu ulogu ima i stanje kamere koje se odnosi na to pomiče li se kamera ili stoji, je li statična ili dinamična. Statična kamera je nepomična i učvršćena za tlo dok se dinamična kamera pomiče (Peterlić 2000: 88).

Rana je televizija, kako bi privukla određene gledatelje u određeno doba dana, uvela raspored emitiranja, tzv. koncept serijalizacije. Tako se replicira narativna epizoda s istim likovima i sličnim zapletima iz tjedna u tjedan, čime se gradi lojalna i predana publika. Serijalizacija zahtijeva da narativni sadržaj i radnja ne dosegnu rasplet na kraju epizode već upravo suprotno, epizode su završavale s *cliffhangerom* te se tako privlačila ista publika za sljedeća emitiranja. Veliku popularnost stekle su sapunice čija radnja i narativ vješto „vijugaju” vukući likove za sobom i tako namjerno izbjegavaju kraj. S vremenom su serije postale sve popularnije te su prikazivane u udarnom terminu, večernjim satima kada je najveća gledanost. Primjeri sapunica u udarnom terminu uključuju „Gradić Peyton” iz 1960-ih, zatim „Dallas” i „Dinastija” u kasnim 1970-ima i 1980-ima te moderne verzije poput „Kućanica”. Serije imaju drugačiji pristup u stvaranju priče i

njenom narativu ne samo za pojedinačnu epizodu, nego i za mjesec, ponekad i godine, za razvoj priče. Tako se rasteže okvir likova, odnosa i sukoba kroz epizode kako bi se vješto izbjeglo rješenje epizode, a ujedno gledatelja motiviralo na daljnje gledanje. Pojedini stalni gledatelji serija toliko se udube u život likova da ih doživljavaju kao stvarne osobe, a njihove probleme doživljavaju kao svoje. George Gerber je 1970-ih godina kreirao termin „kultivacija” kojim podrazumijeva da što više epizoda ljudi pogledaju, to su više uvjereni da su likovi i zapleti stvarni bez obzira na to poistovjećuju li se emocionalno s likovima ili ne. Stalno izlaganje serijaliziranim programima potiče ne samo na poznavanje prikazanih likova, već i gledatelji dobivaju dojam da su situacije likova u serijama poželjnije od njihove vlastite stvarnosti. Na primjer, glumca Tellyja Savalasa koji je utjelovio glavnu ulogu u kriminalističkoj seriji „Kojak”, često su zaustavljali na ulici ljudi koji su ga hvalili ili kritizirali zbog njegovih televizijskih slučajeva, kao da je u stvarnom životu detektiv njujorške policije. Dugotrajne serije predstavljaju problem novim gledateljima koji nisu upoznati s poviješću likova i radnjom zbog čega postaju zbunjeni i frustrirani pa odustaju od gledanja. Televizijski programi u drugoj polovici 20. stoljeća postali su toliko ovisni o serijaliziranim programima da je uveden koncept sezone koja je bila vezana za vremenski termin kako bi potaknula publiku na gledanje u predviđeno vrijeme tokom dana. Televizijska „godina” sastoji se od dvije sezone koju čini 13 epizoda koje se emitiraju jednom tjedno tijekom 13 tjedana. Danas je situacija drugačija sa sapunicama, epizode se najčešće prikazuju od ponedjeljka do petka. Emitiranje sezona najčešće je u proljeće i jesen, a zatim se izmjenjuju s izvansezonomima zimi i ljeti kada gledanost pada radi praznika, a prikazuju se i reprize serija. Još jedna neželjena posljedica serijalizacije jest kulturna homogenizacija. Olson smatra „što je veća izloženost istim medijima, to će (domaća) kultura biti više homogenizirana” (prema Isbouts, Ohler 2012: 8). Popularne serije kao „Dinastija” i „Kućanice” prikazuju bogat i raskošan životni stil koji predstavlja američku kulturu kao normativnu dok u stvarnosti takvim stilom živi tek manji broj stanovnika, a većini gledatelja takav je život nedostupan. Teorije kultivacije i homogenizacije ostale su važeće tijekom većeg dijela 20. stoljeća, a temelje se na pretpostavci da je televizijska publika pasivna i da samo „upija” ono što konzumira s TV-a; dakle, ne sudjeluje i ne utječe na razvoj i stvaranje priče (Isbouts, Ohler 2012: 7-9).

6.2. Komedija i drama

Komedija je model filmskog žanra koji nalikuje na izvanfilmski svijet u kojoj jedan ili više likova svojim gestama, mimikom i nespretnim postupcima izazivaju nered, čuđenje, zgražanje i smijeh okoline (Gilić 2007: 93). Obiluje humorističnim situacijama i efektima te se oslanja na stereotipe („stalna prisutnost arhetipskih motiva igre, anarhičnoga nereda i rasapa normi te razotkrivanja nesavršenstva ljudske prirode”) koji se tradicionalno ponavljaju kako bi izazvali smijeh.³⁵ Primjer je filmska serija „Pink Panther” o inspektoru Clouseauu. Jedna od prvih komedija koja je rezultirala uspjehom bila je Chaplinova komedija iz 1936. godine „Moderna vremena”. To je model komedije u kojemu prevladava apsurdnost situacija u pomaknutom svijetu, s likovima koji se pokušaju prilagoditi takvim pravilima s različitim uspjehom. Noviji je takav primjer „Mr. Bean na praznicima” iz 2007. godine. Često su se ova dva modela kombinirala, primjerice u filmu „Vrijeme igre” iz 1968. godine. Razlikujemo tematsko-ikonografske podžanrove komedije kao što je oživljavanje tzv. *screwball* komedije (komedija o ratu između spolova), (Gilić 2007: 93-94). Ovo je tip američke filmske komedije koja se bavi odnosima između žena i muškaraca u suvremenim ambijentima. Predstavlja suprotstavljanje dvoje ili više likova, a završava mirenjem i povezivanjem spolnih, a katkad i društveno klasnih razlika.³⁶ Primjer je film „Njegova djevojka Petko” iz 1940. godine i „Savršeni spoj” iz 2010. godine.³⁷ Popularnost je dobila romantična komedija, poput „Četiri vjenčanja i sprovod” iz 1994. godine i „Vjenčanje za umrijeti” iz 2022. godine. Nadalje, tu je i satirična komedija, npr. „Dobro došli gospodine Chance” iz 1973. godine i „Američka fikcija” iz 2023. godine. Popularne su još i adolescentne komedije kao što je film „Američka pita” iz 1999. godine (Gilić 2007: 94). Posljednji oblik komedije predstavlja parodiju koja je prema *Hrvatskoj enciklopediji* djelo „koje žanrovskim ili stilskim aspektima, pripovjednim ili retoričkim postupcima uspostavlja podrugljiv ili kritički odnos prema kakvu drugom, oponašanom djelu”. Takav je npr. „Mrak film” iz 2000. godine i „Diktator” iz 2012. godine.³⁸

Za razliku od komedije, drama je popularan žanr koji se temelji na ozbiljnim dramatičnim situacijama, usredotočena je na odnose među likovima i njihovim egzistencijalnim situacijama. Takvim dramskim prikazom podsjeća na stvarni svakodnevni svijet gledatelja (Gilić 2007: 94-96).

³⁵ <https://film.lzmk.hr/clanak/komedija>

³⁶ <https://film.lzmk.hr/clanak/screwball-komedija>

³⁷ <https://www.imdb.com/title/tt1279935/>

³⁸ <https://enciklopedija.hr/clanak/parodija>

Drama se smatra najrealističnijim žanrom čije je glavno obilježje intenzivni društveno psihološki sukob koji obiluje emocijama zbog čega ona najbolje prenosi sukobe i ljudsku empatiju.³⁹ U dramama je posebno razrađena psihološka domena pa zato i razlikujemo podžanr psihološke drame, npr. film „Čovjek sa zlatnom rukom” iz 1955. godine ili „Jesenja sonata” iz 1978. godine (Gilić 2007: 94-96). „Djevojka u vlaku” još je jedan primjer iz 2016. godine.⁴⁰ Ovaj podžanr karakterizira suočavanje glavnog lika s vlastitim psihološkim problemima ili sa psihološkim problemima i odnosima naspram okolini.⁴¹ Slijedi socijalna drama u kojoj su razrađene ljudske sudbine koje su definirane društvenim problemima. Takve drame ponekad uz problem likova nude i rješenje npr. film „Ulica bez izlaza” iz 1937. godine. (Gilić 2007: 94-96). Još jedan primjer je „Sumnja” iz 2008. godine.⁴² Nadalje razlikujemo političku dramu u kojoj su život i sudbina glavnih likova vezan uz političke spletke ili svoje životne probleme rješavaju poput političara. Primjer takve drame je film „Licem u lice” iz 1963. godine i „Brooklyn bez majke” iz 2019. godine.⁴³ Melodrama je žanr koji obiluje ekstremnom emocionalnošću neovisno o psihološko socijalnim trenucima, npr. film „Imitacija života” iz 1959. godine. U stvaranju emocionalnog ugođaja važnu ulogu ima i glazba (Isto). Film „Maestro” iz 2023. godine jedna je od novijih melodrama.⁴⁴

6.3. Medijska recepcija

Riječ recepcija dolazi od latinske riječi *receptio* što znači primanje ili prihvaćanje. Taj pojam nalazimo još u vrijeme renesanse u tadašnjem zakonodavstvu, a potom se počeo koristiti i u humanističkim znanostima (ponajprije u književnosti) gdje označava „različite oblike prihvaćanja i podržavanja antičkih uzora” (Tkalec 2010: 72). Današnji pojam recepcije dobiva novo značenje krajem 60-ih godina prošlog stoljeća kada u suvremenoj književnosti pojam recepcije zauzima mjesto ovjerovljavanja estetičke kvalitete književnog djela nasuprot dotadašnjoj praksi kada se kvaliteta prepisala samim djelima ili njihovim autorima. Pojavom novih medija pojavljuje se novi oblik medijskog istraživanja, a to je medijska recepcija koja proučava načine na koje se prezentira

³⁹ <https://film.lzmk.hr/clanak/drama>

⁴⁰ <https://www.imdb.com/title/tt3631112/>

⁴¹ <https://film.lzmk.hr/clanak/drama>

⁴² https://m.imdb.com/title/tt0918927/?ref_=ls_t_37

⁴³ <https://www.imdb.com/title/tt0385887/>

⁴⁴ <https://www.imdb.com/title/tt5535276/>

medijski sadržaj, njegovo prihvaćanje od strane publike, utjecaj publike na stvaranje medijskog sadržaja kao i njezin utjecaj na postojanost medija. Jedan je od glavnih predstavnika teorije recepcije Hans Rober Jauss. On postavlja odnos između djela i publike u dvije ravnine, sinkronijsku i dijakronijsku: „U sinkronijskoj ravnini odnos je postavljen kao susret između djela i njegova prvobitnoga, suvremenog čitatelja, dok je u dijakronijskoj on susret između djela iz prošlosti sa svim čitateljima kroz povijest sve do današnjih” (Isto).

Prema teoretičarima, razlikujemo individualnu i društvenu recepciju. Društvena recepcija već unaprijed određuje individualnu recepciju u društvenim institucijama i književnosti. Kada je riječ o internetskoj recepciji, tu društvena percepcija ima manji utjecaj na individualnu recepciju. U današnjim demokratskim društvima gdje pristup internetu i razvoj društvenih mreža pogoduju stvaranju različitih stranica i sadržaja bez cenzura i uredničkog odabira, omogućuje razvoj individualne recepcije (Tkalec 2010: 73-74).

Recepcija filma promijenila se pojavom novih medija. Njihova dostupnost postala je jednostavnija jer na bilo kojem mjestu imamo pristup internetu, a time i filmu. Kako se promijenila dostupnost, tako se promijenila i publika, njezina očekivanja i zahtjevi. Razvojem novih medija stvara se nova publika koja *skrolanjem* sadržaja odabire film koji će zadovoljiti njezine zahtjeve koje ni jedan drugi medij ne može. Iako gledatelj sam odabire film putem interneta, njegova individualna recepcija pod utjecajem je društvene recepcije (ali manjim dijelom) jer indirektno utječe na odabir filma posredstvom reklamnih kampanja ili vrednovanjem publike koja svoje ocjene dijeli korisnicima različitim putevima. Gledatelji promoviraju filmove na indirektan način svojim recenzijama i komentarima te tako služe filmskim kućama u promoviranju filma kao i uštedi na reklamama. Šira publika u ovom slučaju više vjeruje komentaru amatera nego profesionalnim filmskim kritičarima koji zastupaju pojedine filmske kuće (Isto). Što se tiče horizonta (vidokruga) očekivanja, uzmemo li na primjer Netflix, njegovo očekivanje usmjereno je prema pomicanju granica prijašnjih dosega (prijašnjih filmova) uz korištenje svojih prednosti putem interneta. Tako dolazi do široke publike koja konzumira sadržaj koje Netflix plasira. Mnogi njihovi filmovi/serije prilikom prikaza LGBTQ zajednice šalju poruku da je različitost prihvatljiva te se bore za njihova prava.

7. Prikaz LGBTQ zajednice u medijima

U medijima, kao i u javnom životu i politici, iznimno je važno točno predstavljanje LGBTQ zajednice kako bi se prikazalo njihovo postojanje i iskustva te dovelo u pitanje raširene stereotipe i borbu protiv diskriminacije.⁴⁵ Realni i nestereotipni prikaz doprinosi njihovoj ravnopravnosti i priznavanju dok s druge strane, nezastupljenost ili ismijavanje LGBTQ likova u medijima može imati negativne učinke na njih. Kod prikazivanja LGBTQ likova u filmovima i serijama treba biti zastupljena raznolikost (prikaz različitih rodnih identiteta, spolnosti, rasa i nacionalnosti) kako bi se realno prikazala raznolikost LGBTQ zajednice.⁴⁶

Hrvatski *Zakon o medijima i ravnopravnosti spolova* regulira što je zabranjeno prikazati i promovirati kroz medije. *Zakon o medijima*⁴⁷ kaže da je „zabranjeno prenošenjem programskih sadržaja u medijima poticati ili veličati nacionalnu, rasnu, vjersku, spolnu ili drugu neravnopravnost, kao i ideološke i državne tvorevine nastale na takvim osnovama, te izazivati nacionalno, rasno, vjersko, spolno ili drugo neprijateljstvo ili nesnošljivost ili nesnošljivost na temelju spolne orijentacije, poticati nasilje i rat”.⁴⁸ Dalje, *Zakon o ravnopravnosti spolova*⁴⁹ „zabranjuje diskriminaciju na temelju spolne orijentacije, posebice u marketinškoj industriji i medijima” (navedeno prema Žufić Dujmović, Paganis, Theofilopoulos, Vajagić 2019: 57).

Pripadnici LGBTQ zajednice dugo su prikazivani u medijima kao jednodimenzionalne karikature koje su lišene svake emocionalne dubine i složenosti, bili su predmeti ismijavanja i svaki prikaz bio je sveden na njihovu seksualnost.⁵⁰ Najčešće se LGBTQ likovi u filmovima i serijama temelje na negativnim stereotipima ili ih se prikazuje kao loše i zle ljude. Stavljaju se „pod kišobran” u smislu izgleda, manira ili problema s kojima se suočavaju. Biseksualnost je pritom nezastupljena i neprepoznata, a transrodne osobe uglavnom izostavljene. Pojedini stereotipi mogu biti zabavni u šalama unutar neke zajednice, ali kada počnu prelaziti granice, postaju štetni što pojačava negativne predrasude. To se ponajviše očituje u društvu koje je već neprijateljski

⁴⁵ <https://www.psychotherapy.org.uk/news/the-importance-of-lgbtq-representation/>

⁴⁶ <https://heckinunicorn.com/blogs/heckin-unicorn-blog/queer-representation-in-media-comprehensive-list-breakdown-lgbt>

⁴⁷ NN 153/09, 84/11, 94/13, 136/13

⁴⁸ Zakon o medijima, čl. 3, st. 4

⁴⁹ NN 82/08, 69/17

⁵⁰ <https://www.psychotherapy.org.uk/news/the-importance-of-lgbtq-representation/>

nastrojeno prema LGBTQ osobama pa takve predrasude stvaraju nesigurna okruženja i utječu mentalno i fizički na njih.⁵¹

Budući da pripadnici LGBTQ zajednice više ne skrivaju svoju seksualnu orijentaciju kao nekada, tako je i njihova zastupljenost u medijima veća, a priče o njima raznolikije. U posljednje vrijeme TV serije u kojima su glavni likovi pripadnici LGBTQ zajednice „razbijaju” stereotipe uvođenjem višedimenzionalnih likova koji se odupiru tradicionalnim normama. To je pomoglo u odbacivanju zastarjelih društvenih uvjerenja.⁵² „Kako se LGBTQ zastupljenost povećava, tako raste i raznolikost priča koje se pričaju. U posljednje vrijeme sve više TV emisija, filmova i drugih oblika medija prikazuje autentične LGBTQ likove i priče, od radosti i ljubavi do boli i borbe. Ovaj pozitivan razvoj događaja ne samo da odražava stvarnost svijeta u kojem živimo, već predstavlja i nijansirani pogled na queer život koji može dovesti do veće empatije i prihvaćanja.”⁵³ Takve TV serije i filmovi pomažu u odrastanju i stvaranju prihvatljivijeg okruženja za LGBTQ tinejdžere pokazujući im da nisu sami u svojim iskustvima i da su njihove priče vrijedne pričanja. Pružaju im nadu i radost, a hetero tinejdžerima pomažu u prihvaćanju i stvaranju pozitivnog ponašanja u izražavanju ljubaznosti i ljubavi.⁵⁴

Mediji imaju jak utjecaj u oblikovanju stavova javnosti jer mogu odabrati što će prikazati kao „dobro” ili „loše”, samim tim i ono što će publika percipirati kao moralno ili nemoralno. To je pozitivno već i zato što može dovesti do prihvaćanja marginaliziranih skupina. S druge strane, loši i negativni prikazi mogu pojačati negativne stereotipe. Na primjer, superheroji u filmovima ili serijama rijetko su pripadnici LGBTQ zajednice. Kada djeca i mladi konzumiraju medije koji prikazuju samo heteroseksualne heroje, to može negativno utjecati na njihovu predodžbu samog sebe. Tako mediji odlučuju kako osobe u tim zajednicama percipiraju sebe, ali i kako ih percipiraju drugi. Gledanje likova na TV ekranima s kojima se LGBTQ osobe identificiraju radi sličnosti i sličnih iskustava, pomažu im u stvaranju vlastitih vrijednosti i identiteta. Također, utječu na stvaranje samopouzdanja i pomažu kod osjećaja usamljenosti ili izolacije.⁵⁵

⁵¹ <https://heckinunicorn.com/blogs/heckin-unicorn-blog/queer-representation-in-media-comprehensive-list-breakdown-lgbt>

⁵² <https://www.linkedin.com/pulse/celebrating-lgbtqia-representation-power-tv-shows-robyn-hunt>

⁵³ <https://www.psychotherapy.org.uk/news/the-importance-of-lgbtq-representation/>

⁵⁴ <https://www.parents.com/parenting/dynamics/lgbtq/why-lgbtqia-representation-tv-shows-and-movies-is-so-important/>

⁵⁵ <https://www.actionforchildren.org.uk/blog/representation-matters-are-lgbtq-young-people-seeing-themselves-represented-in-the-media/>

Prikaz LGBTQ zajednice normalizira njihovo postojanje te ga prezentira javnosti kao normalno i prisutno. Važno je likove prikazati kao cjelokupnu osobu, a ne samo kao pripadnika LGBTQ zajednice. Pripadnici LGBTQ zajednice oduvijek su postojali i postojat će, a njihova prezentacija u filmovima i serijama također pomaže u normalizaciji i prihvaćanju LGBTQ zajednice u društvu. Kako bi publika dobila uvid u stvarnu „sliku”, mediji trebaju prikazivati različitost pripadnika LGBTQ zajednice na autentičan način, a ne pretjerivati sa stereotipnim prikazom. Mediji imaju snažan utjecaj na ljudsku percepciju te pomažu u oblikovanju razumijevanja društvenih normi, očekivanja i vrijednosti što uključuje i LGBTQ iskustvo. Publika treba kritički procijeniti koja se iskustva normaliziraju, a koja se ignoriraju.⁵⁶

Jedna od TV serija koja je odigrala važnu ulogu u obrazovanju gledatelja o LGBTQ problemima jest *Sex Education*. Potaknula je razgovore o važnim temama kao što su prihvaćanje, *outing* (čin otkrivanja seksualne orijentacije ili rodnog identiteta LGBTQ osobe), kultura mladih, seks, ljubavne veze, različiti identiteti koji postoje unutar LGBTQ zajednice i diskriminacija. Podigla je svijest i potaknula rasprave o važnosti informiranja o ovoj zajednici i suosjećanja koje im je prijeko potrebno.

⁵⁶ <https://heckinunicorn.com/blogs/heckin-unicorn-blog/queer-representation-in-media-comprehensive-list-breakdown-lgbt>

8. Serija *Sex Education*

Seriya *Sex Education* britanska je komedija/drama premijerno prikazana na Netflixu⁵⁷ 2019. godine, a ima četiri sezone. Redateljica je Laurie Nunn dok se među glumcima nalaze Asa Butterfield u glavnoj ulozi kao Otis Milburn, Gilian Anderson koja utjelovljuje njegovu majku Jean Milburn, Ncuti Gatwa kao Eric Effiong, Emma Mackey kao Maeve Wiley, Connor Swindells kao Adam Groff, Kedar Williams-Stirling kao Jackson Marchetti, Mimi Keene kao Ruby Matthews, koji se pojavljuju u svim sezonama ove serije.⁵⁸

Radnja serije smještena je u izmišljeni grad Moordale i fokusirana na tinejdžere, njihov školski život i pitanja koja ih najviše muče. Glavni lik serije je tinejdžer Otis koji je na poticaj Maeve odlučio otvoriti „seksualnu kliniku” te svojim srednjoškolskim prijateljima davati savjete o seksu i vezama, iako je i sam neiskusni i ima seksualne probleme koje ne zna riješiti. Njegovi razvedeni roditelji su seksualni terapeuti pa Otis živi s majkom Jean od koje je najviše naučio o seksu i vezama – upravo zato postaje „seksualni terapeut” te svoje vršnjake uči koliko su komunikacija i otvorenost bitni. Eric Effiong je Otisov najbolji prijatelj. On je crni tinejdžer homoseksualac koji se tijekom cijele serije suočava s homofobijom i rasizmom.

Cijela serija prožeta je istraživanjem seksualnosti i identiteta. Kroz različite priče i likove održava ravnotežu između smijeha i ozbiljnosti dajući dobar uvid u kompleksnost tinejdžerskog života. Obraduje različite teme, kao što su: prve ljubavi, roditeljstvo, kontracepcija, abortus, samopouzdanje, mentalno i spolno zdravlje, ovisnosti i zlostavljanje, ali i homoseksualnost, biseksualnost, panseksualnost, transrodnost, različite seksualne fantazije i fetiše. Serija se bavi složenošću odnosa između likova, prvenstveno Otisova odnosa s majkom, Ericove „borbe” za prihvaćanje njegove seksualnosti i identiteta u tradicionalnoj sredini i Maeveina suočavanja s obiteljskim problemima ovisnosti. U prvoj sezoni serija nije bila toliko fokusirana na LGBTQ zajednicu, ali kako se radnja razvijala i kako su se pojavljivali novi likovi, serija se sve više fokusirala na mlade LGBTQ tinejdžere i njihove probleme. Sve ove važne teme prožete su humorom, dramom, inkluzivnošću zbog čega je serija postala dobra podloga i katalizator za predstavljanje, rasprave i razgovore o seksualnim identitetima koji se vežu za LGBTQ zajednicu, kao i „tabu” temama, kao što su samoprihvatanje ili borba i strah od odbacivanja. Serija ruši

⁵⁷ Američki *streaming* servis koji zahtijeva pretplatu.

⁵⁸ <https://www.imdb.com/title/tt7767422/>

raširene stereotipe i ističe važnost podrške, savezništva, solidarnosti među članovima LGBTQ zajednice i ujedno doprinosi raznolikosti televizijske kulture. Omogućuje mladim gledateljima poistovjećivanje s likovima, njihovim problemima i iskustvima. Ističe važnost komunikacije o emocijama i seksualnosti te ih potiče da budu iskreni i otvoreni jedni prema drugima. Naglašava važnost seksualnog odgoja u školskom obrazovanju kako bi mladi stekli znanja i tako omogućili donošenje pravilnih odluka u odnosima.

Upravo radi toga, serija je postigla veliku popularnost među mladima, na IMBD-u ima ocjenu 8.3/10, a na Rotten Tomatoesu 94%. Dobila je pozitivne kritike zbog originalnog prikaza likova i kontroverznih problema s kojima se susreću.⁵⁹

8.1. Analiza stereotipa

U istraživačkom dijelu ovoga diplomskog rada žele se potvrditi ili opovrgnuti postavljene hipoteze:

H1: Serija *Sex Education* prikazuje pripadnike LGBTQ zajednice na prenaplašen i nerealan način.

H2: Serija *Sex Education* prikazuje likove LGBTQ zajednice kroz najčešće stereotipe te se bavi njihovim „rušenjem”.

H3: Serija *Sex Education* prikazuje likove kao cjelokupne osobe, a ne samo kao pripadnike LGBTQ zajednice.

H4: Serija *Sex Education* ima edukativnu ulogu o LGBTQ zajednici.

H5: Publici smeta nametanje i nerealan prikazivanje LGBTQ zajednice.

Kao što je navedeno u teorijskom dijelu rada, postoje stereotipi koji se najčešće vezuju za LGBTQ zajednicu, a zastupljeni su i u ovoj seriji. Primjerice, homoseksualci su feminizirani i imaju smisla za modu, potajno žele biti žene i seksualni su manijaci; lezbijke su uvijek muškobanjaste, kratke kose i teže muževnosti, jedna u vezama „igra” mušku a druga žensku ulogu; biseksualci su samo osobe koje su zbunjene i „traže se” te još nisu odlučili vole li muškarce ili žene; za transrodne osobe vjeruje se da su mentalno bolesne, poremećene i disfunkcionalne dok se

⁵⁹ https://www.rottentomatoes.com/tv/sex_education

prave transrodne osobe podvrgavaju operaciji promjene spola... Za sve navedene skupine vjeruje se da žive u grijehu i za njih se veže promiskuitetnost zbog čega nemaju dugotrajne veze. Jedan od najčešćih stereotipa jest i da LGBTQ roditelji ne mogu odgojiti „normalno” dijete te da će dijete ovakvih roditelja zasigurno postati pripadnikom LGBTQ zajednice.

Serijski kroz različite likove obrađuje probleme s kojima se susreće LGBTQ zajednica što podrazumijeva njezin i stereotipni i nestereotipni prikaz. Dobro se razrađuje unutrašnja borba i razumijevanje vlastite seksualnosti i identiteta, suočavanje s diskriminacijom na osnovu rase, spola i seksualne orijentacije, naglašavajući pritom važnost empatije i borbe protiv stereotipa. Fokus je na sljedećim likovima: homoseksualac Eric, biseksualac Adam, panseksualka Ola, biseksualka Lily i transrodni Cal. Preko njih prikazuje se širok spektar seksualnih orijentacija i rodni identiteta. Serija predstavlja LGBTQ veze kao normalne, ljubavne i podržavajuće kao što su i heteroseksualne veze. Tako uočavamo vezu Erica i Adama te Ole i Lily koje prikazuju ljubav, intimu i zajedničke izazove koji su univerzalni u svim ljubavnim vezama. S druge strane, prikazuje se suočavanje s problemima mentalnog zdravlja, prvenstveno anksioznošću, depresijom i stresom koji je uzrokovan diskriminacijom. Serija ima edukativnu ulogu jer skreće pozornost na to koliko su školski programi zastarjeli i kako adekvatno seksualno obrazovanje može imati pozitivan učinak na razumijevanje i prihvaćanje LGBTQ zajednice.

Tekstovi na portalima potvrđuju moja zapažanja vezana za seriju. Katie Lester u svom tekstu pod naslovom „Netflix’s ‘Sex Education’ is the sex education we need to be receiving in schools” navodi: „Izravne i inkluzivne rasprave o velikim životnim odlukama, kontinuirano protkane preslagivanjem propisanih rodni normi, po mom mišljenju, čine seksualni odgoj najboljim seksualnim odgojem koji sam ikada dobila. Za svakoga tko je bio ili je tinejdžer, i za svakoga tko je sada odrastao, vjerojatno ste sasvim svjesni da školski okvir spolnog odgoja zapravo ne predstavlja dugin svijet seksa i odnosa koji postoji i koji bi trebao slaviti danas. Seks, seksualnost i ljubav mogu biti traumatični ako se uguši iskrena i otvorena rasprava, a sve što nije u skladu s europocentričnim kristijaniziranim očekivanjima seksa i veza nastavi se svoditi na sramotu. Obrazovanje je, međutim, jedini način za uspješnu borbu protiv diskriminacije, a Sex Education

je briljantan primjer isticanja svijeta u kojem svaki ljudski pozitivan izbor ili način postojanja zaslužuje prostor, prihvaćanje i ljubav.”⁶⁰

Također, na Redditu u raspravi o ovoj seriji pod nazivom „Unpopular question: why are there so many LGBTQ+ characters in this series?” Korisnik asogb517 komentira: „To je način na koji serija istražuje različita seksualna iskustva koja različiti ljudi imaju. Emisija se ipak zove spolni odgoj, a pokazati kako likovi različitih seksualnih orijentacija uče i istražuju seks je nešto što je uvelike reprezentativno za otvorenost našeg društva kada je u pitanju rasprava o seksualnosti danas. Pretpostavljam da zapravo nemam problema s tim jer se serija pravilno pozabavila problemima likova.”⁶¹

U nastavku slijedi analiza pojedinih likova, njihovih osobina i problema s kojima se suočavaju u svakodnevnom životu s naglaskom na stereotipe.

1. Eric Effiong

Eric Effiong je Otisov najbolji prijatelj. On je crni tinejdžer koji je ujedno i homoseksualac koji se tijekom cijele serije suočava s homofobijom, rasizmom, ali i problemima unutar religiozne obitelji koja ne razumije i ne prihvaća njegovu seksualnu orijentaciju. Kroz cijelu seriju on se suočava s izazovima koje nosi njegova seksualnost i balansiranje kulturnih očekivanja svoje obitelji. Njegov lik prati različite situacije s kojim se suočavaju LGBTQ osobe, a to je homofobija i diskriminacija kako u školi, tako i u društvu općenito. To uključuje verbalno zlostavljanje, fizičko nasilje i društvenu isključivost.

Eric pokazuje nevjerojatnu hrabrost i odlučnost u prihvaćanju i prikazu svoje seksualnosti i svog identiteta. Sarah Liu u osvrtu pod naslovom „Sex Education shows us what genuine representation looks like” navodi: „Osim razvoja Ericove osobnosti, serija prikazuje opasnosti koje njegova seksualnost i rasa predstavljaju za njega. U jednoj sceni, Eric hoda kući noću u ženskoj odjeći kada dva muškarca shvate da je muško i napadnu ga. Već je bolno vidjeti Ericov užas dok nastavlja hodati ukočeno, dok mu krv teče niz lice, ali ono što je doista srceparajuće je vidjeti kako se Eric udaljava od svoje obitelji i prijatelja nakon susreta. Serija omogućuje Ericu da poradi na

⁶⁰ <https://medium.com/@ktjl/netflixs-sex-education-is-the-sex-education-we-need-to-be-receiving-in-schools-3efa336eca> (Svi prijevodi Azra Kljajić, op.)

⁶¹

https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/erttjy/unpopular_question_why_are_there_so_many_lgbtq/

svojoj traumi, ilustrirajući sve aspekte Ericovog iskustva umjesto da bira određena iskustva kako bi njegov lik zatvorio u kutiju.”⁶²

Veliku ulogu u njegovom životu ima Otis koji je heteroseksualne orijentacije, a kroz cijelu seriju pruža mu prijateljstvo, razumijevanje i podržava ga u svim odlukama. Preko njihova odnosa naglašena je važnost solidarnosti koja je potrebna LGBTQ osobama. Ovime serija šalje poruku LGBTQ osobama kako nisu same čime se ujedno time ruši i stereotip o LGBTQ osobama kao izoliranima.

Iako serija izbjegava korištenje LGBTQ likova isključivo kao izvor komedije, lik poput Erica nerijetko izaziva komične trenutke, njegov humor je dio njegove složene osobnosti. Kroz sezone serija obrađuje njegovu osobnost, a ne univerzalni karakter LGBTQ osobe. S obzirom na to koliko je otvoren, često zna djelovati besramno, ali sve s ciljem da se uklopi među svoje vršnjake. On je bistra, glasna i zabavna osoba koja se ne srami sebe i svoje posebnosti te se uvijek odijeva u šarene kombinacije koje još više ističu njegovu seksualnu orijentaciju. Eric ima smisla za odijevanje i modu te je njegovo odijevanje popraćeno živim, šarenim i ekscentričnim košuljama i hlačama. Često koristi razne modne dodatke kao što su šalovi, naušnice i prstenje. Eric je tipičan prikaz stereotipnoga feminiziranog homoseksualnog muškarca: glas mu je piskutav, visok, ponaša se i odijeva feminizirano te na prvi pogled svi znaju da je homoseksualne orijentacije. U kasnijim sezonama do izražaja dolazi njegovo šminkanje koje se još uvijek stereotipno shvaća kao ženska praksa. Ericova ekstravagancija može izgledati kao stereotip, međutim serija prikazuje njegovu složenost i ne pristaje na jednostavne kategorizacije oblikujući ga u živopisan i slojevit lik koji prkosi navedenim stereotipima. Prikazuju se također različiti aspekti Ericova života, uključujući njegovu nesigurnost, strahove, ranjivost čime se dobiva složeniija osobnost.

Otvoreno i bez srama Eric prikazuje svoje emocije, osjećaje tuge i povrijeđenosti, a nedostatak „muške” agresije dodatno pospješuje stvaranje stereotipnoga homoseksualnog lika jer se takvi „izrazi intimnosti” kao i izražavanje emocija uopće smatraju „ženstvenim” u heteronormativnom okruženju. Njegovo ponašanje istaknuto je još njegovom pretjeranom mimikom i gestikulacijom što bi se moglo okarakterizirati više kao teatralno nego kao svakodnevno. Takav način stereotipnog prikaza kod gledatelja može izazvati negativan dojam i reakciju.

⁶² <https://thelowell.org/8968/opinions/sex-education-shows-us-what-genuine-representation-looks-like/>

Seriya je tako naišla na negativne komentare na Redditu u raspravi „Did anyone else feel the queer representation in S4 was bad?” upravo što se tiče takvoga pretjeranog feminiziranog prikaza. Anonimni korisnik primjerice komentira: „Moj smisao za modu nije šaren niti upadljiv, ne volim tulumariti, ne drogiram se, ne konzumiram alkohol, ni poliamorne veze... Ne govorim na način na koji oni govore?”⁶³ U raspravi pod nazivom „What went wrong with Sex Education season 4?” Expert_Psychology_18 piše sljedeće: „Bilo je previše gay, teško ga je gledati ako nisi queer.” Dok mu korisnik pasios_finet odgovara: „Ja sam queer i bilo je nevjerojatno teško gledati kako su nas pisci prikazali.”⁶⁴

Posljednja sezona posvećena je bila problemu koje imaju LGBTQ osobe kako u kulturnim, tako i u religijskim društvima. Tijekom te sezone Eric se bori s prihvaćanjem svog identiteta od strane vjerske zajednice kojoj pripada. Kako je skrivao svoj rodni identitet pri odlasku u crkvu, njegovo odijevanje moralo je biti tradicionalno i suzdržano u odnosu na svakodnevno. Ovaj namjerni kontrast u odijevanju prikazuje stvarna i proživljena iskustva pripadnika LGBTQ zajednice koji su često prisiljeni sakriti svoj identitet u ovakvim prostorima – naime, želio je krštenje pod uvjetom da ne mora skrivati svoj rodni identitet te žudio da ga zajednica prihvati takvog kakav jest, odnosno da ne smatraju da živi u grijehu. Na kraju serije Eric ima viziju Boga koji mu govori: „Promijenit ćeš srca i umove, i neka svi znaju da ih volim onakve kakvi jesu. Učinio sam te tako svijetlim da bi te drugi vidjeli u tami.” To mu je dalo još više odlučnosti i za krštenje i za priznavanje svoje seksualnosti pred vjerskom zajednicom, što je i proveo te se na kraju odlučio postati pastor. „Zovem se Eric Effiong... Kršćanin sam i ponosan homoseksualac.” U svom naumu na kraju je dobio podršku obitelji, zajednice, prijatelja i pastora. Prikaz ove borbe svakako je pozitivan jer gledateljima sugerira da to što netko ima drugačiji rod od spola ne znači da bi trebao biti isključen iz vjerske zajednice. Također, ruši se stereotip da LGBTQ osobe žive u grijehu radi svoje seksualnosti.

Liv Facey u tekstu pod nazivom „Through Eric, Sex Education Season 4 Offers a Realistic Look at Young Queer People’s Relationship With God” navodi: „Sex Education ne bježi od tog

⁶³

https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16qrk37/did_anyone_else_feel_the_queer_representation_in/

⁶⁴

https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16ub31h/what_went_wrong_with_sex_education_season_4/

konteksta, priznajući polomljen odnos koji queer osobe imaju s religijom – i kako je taj lom često bolan i izoliran za queer osobe... Sezona 4 istražuje kako su kratkovidni pogledi na religiju pridonijeli izopćenju zajednica i ojačali povijesnu percepciju da seksualni identitet i vjerski identitet ne mogu koegzistirati. U Ericovu prvom razgovoru s pastorom Samuelom ove sezone, Eric mu govori da oklijeva s krštenjem jer smatra da u crkvi mora 'sakriti dijelove sebe koji drugima možda neće biti ugodni'. Stvarnost s kojom se Eric i druge LGBT osobe često bore u vjerskim okruženjima dodatno potvrđuje Abbi (Anthony Lexa), koja priznaje Ericu da je, unatoč tome što je kršćanka, morala napustiti svoju staru crkvu kad je prešla jer je nisu prihvaćali... Serija naglašava da Eric i Abbi imaju želju za zajednicom i odnosom s Bogom, ali njihovi odabrani kršćanski krugovi otežavaju im da se osjećaju prihvaćenima. Čineći to, oni unose realističan, osvježavajući narativ u razgovor o tome kako mladi ljudi sudjeluju u vjeri. Nadalje, serija tvrdi da je vjerski identitet nešto što LGBTQ osobe smiju željeti, ali kako Abbi kaže Ericu, ne može se svatko boriti da to postane stvarnost, i to je u redu. Kroz razgovore Abbi i Erica, postaje jasno da je ono što je važnije priznati da vjerski identitet i seksualni identitet mogu i trebaju biti u stanju koegzistirati u miru.”⁶⁵

Ericova obitelj je tradicionalno-zapadnoafrička. Otac ne podržava Erica, uvijek mu spočitava odijevanje, ali ga ne odbacuje u potpunosti jer strahuje da će Eric biti odbačen i maltretiran od strane svojih vršnjaka i drugih. Eric u jednoj od epizoda ukorava oca rečenicom: „Bit ću povrijeđen u svakom slučaju. Nije li bolje biti ono što jesam?” Na kraju serije možemo vidjeti kako je Ericov otac ipak sinu pružio potpunu podršku i ljubav. Potvrđuje to ujedno koliko je Eric svjestan okoline i svoga neuklapanja.

Na kraju, upoznajući druge LGBTQ likove koji su mu pružili razumijevanje i podršku, uvidio je koliko su samouvjereni te i sam uspio razviti svoje samopouzdanje koje se „gradilo” postupno kroz čitavu seriju. U trećoj epizodi posljednje sezone Aisha (pripadnica LGBTQ zajednice) govori Ericu: „Heteroseksualne osobe nikad u potpunosti ne mogu shvatiti i razumjeti pripadnike LGBTQ-a.” Ovim se naglašava koliko je razumijevanje i podrška unutar ove zajednice od iznimne važnosti u razvoju osobnosti.

⁶⁵ <https://www.teenvogue.com/story/eric-sex-education-season-4-queer-people-god-op-ed>

Eric je uspio razviti samopouzdanje i ponosno pokazuje svoju seksualnost što je ključno za mentalno zdravlje i sreću LGBTQ osoba zbog čega je njegov lik uspješan prikaz LGBTQ identiteta. Ono što je negativno prikazano (odijevanje, teatralno ponašanje, piskutav glas) jesu tipični stereotipi o homoseksualcima kao feminiziranim osobama koje imaju smisla za modu. Potvrđuje se i stereotip kako su LGBTQ osobe pretjerano vidljive i ekstravagantne. S druge strane, Eric ruši stereotip o promiskuitetnosti jer teži pravoj i trajnoj vezi zasnovanoj na obostranoj ljubavi, iskrenosti i poštovanju. Također, ruši stereotip da homoseksualci potajno žele biti žene jer on sebe voli onakvim kakav jest.

Daisy Phillipson u „Sex Education is a triumph for LGBTQ+ representation” komentira: „Budući da sam i ja LGBTQ+ osoba, bilo mi je iznimno drago vidjeti Erica kako je na kraju potpuno prihvaćen, a potom može u potpunosti biti ono što on je sa šminkom i stilom odjeće.”⁶⁶

Slika 8.1.1. Eric Effiong⁶⁷

2. Adam Groff

Adam Groff je složen i problematičan lik koji se razvija tijekom svih sezona serije. Na početku svog sazrijevanja imao je vezu s djevojkom, ali s vremenom je shvatio da ga privlače i muškarci. Kroz seriju saznajemo da je Adam biseksualac koji teško prihvaća svoju seksualnu orijentaciju.

⁶⁶ <https://www.digitalspy.com/tv/a26005375/sex-education-lgbtq-representation/>

⁶⁷ https://sexeducation.fandom.com/wiki/Sex_Education_Wiki

Cijeli taj njegov proces prihvaćanja rodnog identiteta popraćen je osjećajima tuge, zbunjenosti i preplašenosti. Vodi unutarnju borbu s internaliziranom homofobijom koja se očituje kao sram, krivnja i nedostatak samopoštovanja. Ima predrasude prema svim LGBTQ osobama, a najviše prema homoseksualcima. Homofobiju je otvoreno pokazivao prema Ericu. Svakodnevno bi ga vrijeđao, maltretirao i omalovažavao. Adamovo nasilje kod je Erica izazivalo strah i nelagodu zbog čega je izbjegavao susrete s njim. Ta je agresija dobar prikaz onoga što LGBTQ zajednica proživljava koja istodobno šalje poruka kako su otpornost i snaga česte karakteristike LGBTQ osoba koje se suočavaju s diskriminacijom i nasiljem; što je u seriji prikazano izrazito empatično.

Možemo reći da se Adam skrivao iza odjeće tamnih boja koja je specifična heteronormativna odjeća jer označava rodnu usklađenost i muško ponašanje. Tijekom cijele „borbe” sa samim sobom ošišao je kosu i otišao na vojnu akademiju kako bi dokazao svoju muškost. Znao je da se smatra kako muškarci moraju imati krupna mišićava tijela i kratku kosu i da svi homoseksualni muškarci pokazuju odbojnost prema vojsci ili bilo kojim drugim poslom koji se smatra „muškim”. Na vojnoj akademiji bio je vrlo kratko pa se vraća u školu koju je prije pohađao.

Dok radnja napreduje, možemo primijetiti da je Adamu bilo nejasno kako Eric može otvoreno iskazivati svoj rodni identitet prema čemu je sam pokazivao gađenje. Naprimjer, epizodi u kojoj se održavao školski ples Adam podrugljivo govori Ericu da je došao odjeven kao djevojčica, u šarenoj odjeći i s tipično nigerijskim pokrivalom za glavu koje tradicionalno nose žene. Kako je vrijeme prolazilo, Adam shvaća da ne mrzi Erica, već upravo suprotno – gaji neke osjećaje za njega. Jednom prilikom obratio mu se pred cijelom školom: „Eric Effiong, imam ti nešto reći. Želim te držati za ruku.” Time je Adam napravio prvi korak u ljubavnoj vezi; pokazivao istovremeno svoju skrivenu stranu (nježnost, brižnost) i homofobno ponašanje u javnosti. S vremenom njihova veza istražuje složenost romantičnih i seksualnih odnosa koja je karakteristična među LGBTQ osobama.

Adamov proces samoprihvatanja i otkrivanja vlastite seksualnosti ključan je dio njihove zajedničke priče. Veza s Ericom pomogla mu je da otkrije i prihvati svoju seksualnost. Takvim prikazom ruši se stereotip o LGBTQ osobama kao promiskuitetnima i nesposobnima za trajnu ozbiljnu vezu jer se u njihovom odnosu vidi da su tražili emocionalnu, iskrenu i stabilnu vezu. Adamovo samootkrivanje i prihvaćanje dobar je primjer kako još uvijek ima mnogo mladih ljudi koji se bore sa svojim identitetom, samopouzdanjem i samoprihvatanjem.

David Caballero, autor teksta „Sex Education: 8 Ways The Show Did LGBTQ+ Representation Right”, Adamovo samoprihvatanje komentira ovako: „Ono što čini Adamovu priču tako uvjerljivom jesu temeljne teme boli i zbunjenosti. Serija nije bježala od izazivanja Adama zbog njegovih grešaka iz prošlosti, ali mu je također dala prostora da nauči, prihvati i na kraju se za njih iskupi... Veći dio treće sezone tada je bio usmjeren na pomaganje Adamu da izađe iz svoje ljuštore i postane brižnija osoba učeći kako izraziti svoje osjećaje na zdrav način. Bilo je to nevjerojatno dirljivo putovanje završeno iskrenom pjesmom koja je sigurno rasplakala mnoge gledatelje.”⁶⁸

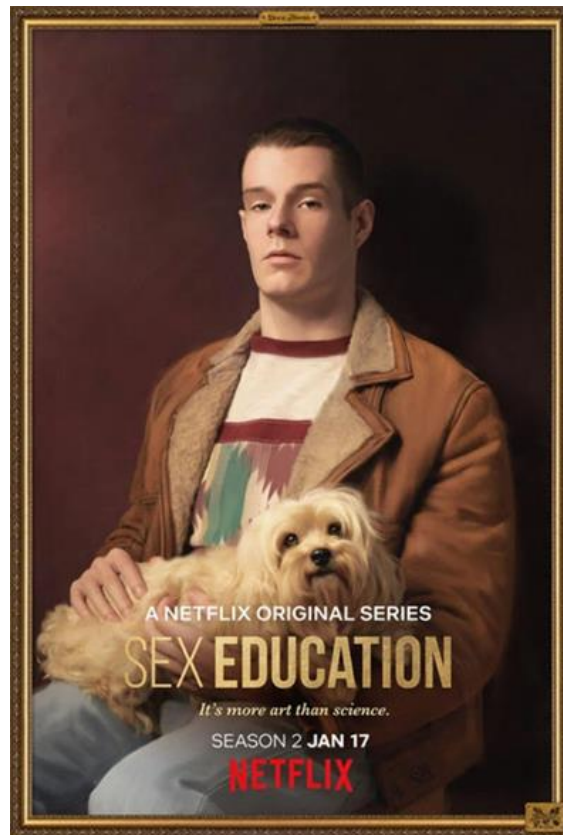
Cijeli proces prihvatanja samog sebe koji prati Adama kroz sve sezone odličan je prikaz za mlade LGBTQ osobe. Nakon što Adam „izađe iz ormara”, otvara se Oli, koja mu govori da mu ne bi trebalo biti neugodno zbog toga tko je. Sasvim je u redu biti gay i ženstven: „Ali znaš, muškarci ne moraju udarati stvari i muškarci mogu izlaziti s muškarcima.” Zahvaljujući podršci naučio je pokazati emocije bez srama i straha da će biti odbačen, pokazao kako ranjivost nije ništa loše i shvatio da agresivnost ne donosi ništa dobrog već produbljuje netrpeljivost i odbacivanje. Ukratko, naučio je voljeti sebe onakvim kakav jest, ali i druge. Ovom velikom pozitivnom promjenom Adam postaje otvoreniji prema svojoj biseksualnosti, počinje raditi na svojim odnosima, ne samo s obitelji već i s drugim likovima u seriji. Prikazana je njegova emocionalna i psihološka transformacija što je odličan primjer kako se ljudi mogu promijeniti i rasti kroz samoprihvatanje i podršku zajednice.

Adamov lik „ruši” stereotip o biseksualnosti kao fazi ili zbunjenosti. U posljednjoj sezoni otvoreno je obitelji i prijateljima priznao svoju seksualnost i naglasio da to nije faza već njegov stvarni identitet: „Moj bivši se zove Eric. Privlače me muškarci i žene. Takav sam ja. I to mi se nije uvijek sviđalo kod mene, ali želim da mi se sviđa. I u svakom slučaju, samo sam želio da znaš.”

Gabe Bergado u tekstu „Sex Education Is One of the Queerest Teen Shows Ever” za Adamovu biseksualnost piše: „Adam je jedan od rijetkih prikaza biseksualnog mladića na televiziji. Dok su likovi kao što su Eric i Rahim još od početka homoseksualci, gledajući Adamovo putovanje samootkrivanja i prihvatanja podsjetnik je da još uvijek ima mnogo mladih ljudi koji se bore sa

⁶⁸ <https://screenrant.com/sex-education-ways-show-did-lgbtq-representation-right/>

svojim identitetom. To je također primjer da postoji svjetlo na kraju tunela i da će vam učenje voljeti sebe omogućiti da u potpunosti prigrlite druge.”⁶⁹

Slika 8.1.2. Adam Groff

3. Cal Bowman

Cal je nebinarnog roda te preko njegovog lika serija obrađuje teme rodnog identiteta, uključujući predrasude i izazove s kojima se u suočavaju nebinarne osobe u stvarnosti. Serija također prikazuje kako društvo i obrazovni sustav reagiraju na rodno nebinarne identitete.

Cal je ženskog spola, ali osjeća pripadnost muškom rodu pa koristi zamjenicu „oni”. Lik je najviše prisutan u posljednjoj sezoni serije u procesu tranzicije; uzimanja hormonske terapije. Pola godine bili su na testosteronu, bilježili učinke i istraživali operacije kojima bi se podvrgnuli.

⁶⁹ <https://www.teenvogue.com/story/sex-education-queer-teen-shows>

Prikazani su nesigurnim, depresivnim i neshvaćenim od okoline. Također, imaju nisko samopouzdanje jer se ne osjećaju dobro u vlastitom tijelu. Kroz seriju se uočavaju i promjene: glas mutira (postaje dublji), izgubili su mjesečnicu, postali dlakaviji... Svoju preobrazbu iskazuju odijevanjem (muški stil), hodom, držanjem tijela, frizuram, izbjegavanjem šminke, skrivanjem grudi. Prolaze kroz drugi pubertet, nije im u potpunosti jasno što se s njima događa te otvoreno o tome razgovaraju s Otisom koji im pokušava pomoći.

Ct Jones u tekstu „‘Sex Education’s’ Final Lesson Is Its Most Important” za *Cala* piše: „Ali u četvrtoj sezoni *Cal* nije samo pridošlica u školi. Oni su sastavni dio načina na koji *Sex Education* raspravlja o pravima transrodnih osoba – posebno o tome kako vanjske blokade mogu imati veliki utjecaj na mentalno zdravlje trans tinejdžera.”⁷⁰

Iako ne razumije u potpunosti rodni identitet svoje „kćeri”, majka pomaže da se osjećaju bolje i dobiju svoj identitet. *Cal* se bore za svoja prava i time što odbijaju nositi školsku uniformu koja se nameće za njezin spol (suknja). Biraju nošenje hlača, ali ne nailaze na razumijevanje profesora i nove ravnateljice. Inzistiraju na suknji tvrdeći da ne može biti ništa drugo osim djevojke jer joj je to predodređeno rođenjem.

Jednu od neugodnih situacija s kojima se susreće *Cal* i druge LGBTQ osobe možemo vidjeti u sljedećoj sceni kada nova ravnateljica *Hope* govori: „Možete li, molim vas, formirati dva uredna reda?” *Cal* nije sigurna kojem redu da se pridruže te joj kaže: „Ne uklapamo se u opis dječaka ili djevojke, pa kamo bismo trebali ići?” *Hope* odgovara: „Možeš ići u liniju za djevojke”, na što su se *Cal* buni: „Ali ja nisam djevojka!” Ravnateljica na to odgovara: „Raspravljat ćemo o ženskoj anatomiji za koju sam sigurna da će ti biti od pomoći.” Odbijanje nebinarnog identiteta prisiljava *Cal* da se pridruži skupini s kojom se ne identificiraju. Ovom scenom serija naglašava nepravednost i nesposobnost škole da prizna i podrži učenike koji se identificiraju drugačije od ostalih. Riječ je o pozitivnom prikazu autentičnosti jer je *Cal* hrabar lik koji se zalaže za svoje pravo na autentičnost i poštovanje. Hrabro se suočavaju s diskriminacijom i nerazumijevanjem zbog svog rodnog identiteta, čtime se prikazuje „borba” za priznavanje i razumijevanje u školi i društvu.

⁷⁰ <https://www.rollingstone.com/tv-movies/tv-movie-features/sex-education-season-4-transgender-rights-netflix-terf-uk-1234830399/>

Shannon Connellan u svojoj recenziji pod naslovom „‘Sex Education’ Season 4 review: The series most powerful lesson yet” za Cal piše: „Calov osjećaj izoliranosti i, u konačnici, samoprijezira su razarajući, a glumica prožima njihov lik sa željom da nestanu u svakom trenutku. Spolni odgoj pokazuje vitalnu važnost LGBTQ prostora za zabavu, osjećaj sigurnosti, upoznavanje ljudi i pronalaženje savjeta bez osuđivanja...”⁷¹

Ovaj lik „ruši” stereotip o transrodnim osobama kao poremećenima, mentalno bolesnima, zbunjenim i disfunkcionalnim. Vidimo da je Cal tinejdžer kao i svaki drugi samo što se njihov spol ne podudara s njihovim rodom. Gledateljima pruža dobar uvid u patnju i borbu s kojom se suočavaju transrodne osobe. Problematizira se stereotip da nisi prava transrodna osoba ako ne promijeniš spol i naglašava problem ekonomsko-socijalnog statusa koji je važan za tranziciju jer su operativni zahvati promjene spola skupi i nisu dostupni svima. Kroz cijelu sezonu prikazano je kako vrijeme čekanja na kompletnu tranziciju utječe na mentalno zdravlje LGBTQ osoba, premda su se Cal uz podršku prijatelja heteroseksualaca i drugih LGBTQ likova uspjeli osjećati osnaženo i prihvaćeno u školi i u društvu.

Ct Jones u već spomenutom tekstu „‘Sex Education’s’ Final Lesson Is Its Most Important” za Cal piše: „Cal je u mogućnosti iskreno razgovarati s Romanom o pristupu skrbi koja afirmira spol, čime se izbjegava osjećaj da je riječ o predstavljanju i djeluje kao iskren i osvježavajući podsjetnik na to kako povezanost može biti ključna za trans mlade. Zastupljenost trans osoba je od vitalne važnosti jer potiče empatiju i razumijevanje prema trans osobama. Također igra ključnu ulogu u suzbijanju stereotipa, pružanju pozitivnih uzora i osnaživanju trans osoba da izraze svoje autentično ja.”⁷²

Predstavljanjem ovog lika na autentičan način serija je prikazala njihovu priču te sve neugodnosti kroz koje prolaze. Mladim transrodnim osobama i gledateljima objašnjava što znači biti nebinarnog/transrodnog roda i daje uvid u rodne identitete koji nadilaze tradicionalne binarne okvire muškog i ženskog.

Eli Cugini u svojoj recenziji na seriju pod nazivom „The problem with Sex Education season four and its trans storylines” za Cal ističe: „Seksualni odgoj može napraviti trans priče: Cal (Dua

⁷¹ <https://mashable.com/article/sex-education-final-season-4-review>

⁷² <https://www.rollingstone.com/tv-movies/tv-movie-features/sex-education-season-4-transgender-rights-netflix-terf-uk-1234830399/>

Saleh), nebinarna osoba koja se bori s nemogućnošću pristupa vrhunskoj operaciji, dobar je i nijansiran lik, a serija prenosi intenzitet njihove boli dok također pokazuje dovoljno njihovih aktivnosti, misli i svakodnevnih sukoba kako njihova priča ne bi bila ravna ili jadna. Čini se kao da poznajemo Cala, barem malo.”⁷³

Slika 8.1.3. Cal Bowman

4. Ola Nyman i Lily Iglehart

U švedskoj tradiciji male žene nose ime „Ola” te je ono više muškog nego ženskog roda. Ovdje je lik koji se priključuje u drugoj sezoni seriji. Iako je bila u heteroseksualnoj vezi, kasnije nalazi djevojku Lily pa svom kolegi s posla Adamu priznaje da je panseksualka: „Panseksualac znači da te privlači osoba, a ne spol ili rod. Radi se o vezi koju imaš s ljudskim bićem, a ne s njegovim genitalijama.” Jedini je panseksualni lik u seriji što njezin otac prihvaća bez problema i predrasuda. Takav odnos s ocem Jakobom prikazuje podršku i razumijevanje unutar obitelji što je vrlo važan preduvjet u samoprihvatanju. U početku je bila zbunjena i bilo joj je previše neugodno misliti da je možda lezbijka. U scenama u kojima se „borila” sama sa sobom i sa svojim rodnim identitetom vidjela se njezina tuga, zbunjenost, neodlučnost, zgroženost, ali s vremenom kada je prihvatila

⁷³ <https://www.dazeddigital.com/film-tv/article/61056/1/the-problem-with-sex-education-season-four-and-its-trans-storylines>

svoju osobnost, otvoreno je o njoj govorila. Proces samoprihvatanja i afirmacije naglašava da to nije faza već stvarni identitet. Ola odaje dojam muškobanjaste djevojke, sitnije je građe, nosi širu odjeću, ne šminka se i ima kratku kosu. U vezi s Lily imala je zaštitničku ulogu muškarca.

David Caballero u tekstu „Sex Education: 8 Ways The Show Did LGBTQ+ Representation Right” ističe: „Ola je jedan od rijetkih otvoreno panseksualnih likova na televiziji. Nadalje, ona je također vrlo bitna u Sex Ed-u i ima smislene priče koje nisu povezane s njezinom seksualnošću. Ovaj poseban aspekt je ključan za predstavljanje jer omogućuje liku da ima identitet izvan svojih seksualnih praksi. Emisija je Olinu panseksualnost tretirala prirodno, bez dizanja velike buke oko toga; na primjer, njezin otac Jakob bez oklijevanja je prihvatio njezinu vezu s Lily. Olinu putovanje bilo je jedan od najboljih dijelova druge sezone... Jedna od prednosti Sex Ed -a je ta što delikatno tretira te probleme, ali ih ne shvaća kao ‘posebne’ ili neuobičajene, već kao aspekte svakodnevnog života..”⁷⁴

Lily je biseksualka koja od početka istraživa svoju seksualnost i rodni identitet. Kroz njezin lik serija istražuje rodnu fluidnost i biseksualnost jer je oduvijek bila otvorena prema svima. Po naravi mirna i tiha, okolina je smatra čudnom, ali ponekad otvoreno i pretjerano pokazuje emocije, voli se izražavati kroz ekscentričnu modu i frizure, posebno punđe i različite ukrase za kosu. U vezi s Olom ona je ta koja ima „žensku ulogu” što pokazuje odjećom, frizurom, glasom, ponašanjem i emocijama. Lily je tipična feminizirana žena, u pojedinim trenutcima prenatglasa pa i teatralna; uočavamo to u prikazu njezinih emocija, grimasa i gestikulacija. Glas joj je visok, umiljat i piskutav, a pokreti elegantni. Što se tiče odijevanja, njezina garderoba je puna šarenih boja i uzoraka kao i modnih dodataka.

Olina i Lilyna veza stereotipizira lezbijski odnos pokazujući da u takvoj vezi uvijek jedna žena ima „mušku”, a druga „žensku” ulogu; Lily je više feminizirana dok je Ola više maskulinizirana. S druge strane, njihova veza „ruši” stereotip promiskuitetnosti i neodlučnosti jer obje komuniciraju svoje potrebe, osjećaje i teže za iskrenom i stabilnom vezom. Međusobno se podržavaju i ohrabruju i nisu se pokušale promijeniti kako bi se uklopile u vezu. Objе se zalažu za iskrenu i otvorenu komunikaciju što je ključ razumijevanja i podrške. Njihova veza je iznimno bitna jer ih ne prikazuje samo kao članove LGBTQ zajednice već kao cjelokupne osobe.

⁷⁴ <https://screenrant.com/sex-education-ways-show-did-lgbtq-representation-right/>

Slika 8.1.4. Lily Iglehart i Ola Nyman

5. Sofia Marchetti i Roz Marchetti

Sofia i Roz sporedni su likovi kojima nije dano puno prostora u seriji, ali opet su imale dovoljno prilika ostaviti dojam na gledatelje. One su odličan prikaz istospolne bračne zajednice jer nisu prikazane kao stereotipni lezbijski par. Obje su vrlo ženstvene pa nijedna od njih ne igra „mušku” ulogu. Podrška su jedna drugoj, pune su ljubavi i razumijevanja i teže skladnom životu. Njihovim odnosom „ruši” se stereotip o promiskuitetnosti LGBTQ osoba. Svoju brižnost prikazuju prema sinu Jacksonu, uspješnom plivaču heteroseksualcu i kao takvoga ga odgajaju ne namećući mu drugo opredjeljenje. Podržavale su sve njegove veze želeći upoznati njegove djevojke. Ovim se ruši još jedan stereotip da će djeca LGBTQ roditelja sigurno postati LGBTQ osoba.

Serijska se ne fokusira na činjenicu da su lezbijke, već im omogućuje da to nadmaše prikazujući svoje bračne probleme. Baš kao i heteroseksualnim parovima, lezbijskim je parovima dopušteno biti nesavršenima.

Sarah Liu u tekstu „Sex Education shows us what genuine representation looks like” posebno ističe sljedeće: „Sex Education utvrdio je ono čemu bi sve TV emisije trebale težiti kada pristupaju

predstavljanju: prikazivati svoje likove kao cjelovite ljude, a ne stvarati ih samo da popune kvotu raznolikosti. Zbog toga se raznolikost nikada ne čini isforsiranom.”⁷⁵

Slika 8.1.5. Jackson Marchetti sa svojim mamama Roz i Sofia

6. Abbi i Roman

Abbi i Roman su transrodni likovi koji se pojavljuju u posljednjoj sezoni ove serije. Popularni su u novoj školi Cavendish College koju su upisali glavni likovi nakon zatvaranja škole koju su prije pohađali. Prijateljski su raspoloženi prema svima i uvijek su veseli i nasmijani. U svim situacijama naglašavaju pozitivno gledište. Abbi je transeksualka koja je nekada bila muško, ali je u procesu promjene spola, a Roman je također transeksualac koji je bio ženskog spola, a sada je muškog nakon potpune tranzicije koju su mu omogućili bogati roditelji. Svoju transformaciju ne kriju, nego o njoj otvoreno javno govore. U školi ih svi obožavaju jer pripadaju LGBTQ zajednici što s ponosom ističu. Likovi Abbi i Roman nisu karakterno razrađeni iako se sve na neki način „vrti” oko njih; što je prikazano nerealno, velikim spektrom boja i LGBTQ zastavama koje se nalaze posvuda po hodnicima škole. U tom kontekstu Ben Travers u svom tekstu „Saying Goodbye to ‘Sex Education’: What We’ll Miss Most” zaključuje: „Sezona 4, čak i više nego u prošlosti, prihvaća gotovo utopijsku viziju života queer tinejdžera.”⁷⁶

⁷⁵ <https://thelowell.org/8968/opinions/sex-education-shows-us-what-genuine-representation-looks-like/>

⁷⁶ <https://www.indiewire.com/criticism/shows/sex-education-season-4-review-netflix-ending-spoilers-1234907322/>

Abbi je katolkinja koja je bila prisiljena prestati ići u crkvu zbog početka promjene spola i činjenice da tamo nitko nije prihvaćao njezin identitet. U potpunosti je razumjela i pružala podršku Ericu. Prikazana je kao osoba koja nosi šarene boje sa svijetlonarančastom ofarbanom, dugom, valovitom kosom i visokim glasom. Pretjerano pokazuje osjećaje gestama i mimikom.

Roman je također prikazan kao osoba koji uvijek nosi šarenu odjeću veselih boja, ogrlice i narukvice uz pirsinge, tetovaže i duge umjetne nokte. On je izvrstan prikaz koliko transrodne osobe mogu biti sretni i ponosni kada im se priušte ista prava i poštovanje kao svim pripadnicima društva. Pružio je veliku podršku Calu u njihovoj tranziciji, ali opet ih nije mogao u potpunosti razumjeti jer je on svoju tranziciju brzo prošao zahvaljujući roditeljima.

Eli Cugini u tekstu „The problem with Sex Education season four and its trans storylines” iznosi zanimljivu primjedbu: „Abbi i Roman su lijepi, popularni, vidno i sretno queer, a u biti besmisleni. Stalno su u predstavi – valjda zbog onoga što vizualno predstavljaju – ali gotovo da nemaju interijera niti zanimljivog dijaloga...”⁷⁷

Kod oba lika ruši se stereotip o transrodnim osobama kao poremećenima, mentalno bolesnima, zbunjenim i disfunkcionalnim. Vidimo kako ove osobe mogu živjeti normalan život kao i druge heteroseksualne osobe. Abbi i Roman su u ljubavnom odnosu, otvoreno pokazuju ljubav, teže ozbiljnoj i stabilnoj vezi te su jaka emocionalna potpora jedno drugome. Kao svaki heteroseksualni par i oni su imali problema u vezi koje su uspješno riješili. Ovaj ljubavni odnos suprotstavlja se stereotipu o promiskuitetnosti LGBTQ osoba. S druge strane, serija ovakvim likovima ipak stereotipno prikazuje LGBTQ osobe jer su pretjerano uočljive, odijevaju se u odjeću šarenih boja, govore na specifičan način i iskazuju pretjeranu sreću. Korisnik goofysilly na Redditu u raspravi pod nazivom „Did anyone else feel the queer representation in S4 was bad?” komentira: „Kao trans muškarac smatrao sam to uvredljivim i netočnim.”⁷⁸

⁷⁷ <https://www.dazeddigital.com/film-tv/article/61056/1/the-problem-with-sex-education-season-four-and-its-trans-storylines>

⁷⁸

https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16qrk37/did_anyone_else_feel_the_queer_representation_in/

Slika 8.1.6. Roman i Abby

Međutim, nisu samo ova dva lika u posljednjoj sezoni prestereotipno prikazana. Gledajući cijelu školu i sve učenike može se uočiti pretjerano šarenilo i osjećaj da su svi pripadnici LGBTQ zajednice, tj. da su heteroseksualci u manjini što povremeno ostavlja dojam izrugivanja. Ova sezona serije izazvala je mnoge negativne komentare baš radi pretjeranog i napadnog prikaza LGBTQ zajednice.

Slijede neki od komentara s Reddita i osvrt na četvrtu sezonu serije:

Korisnik ExistingBarnacle4851 u raspravi pod nazivom „What went wrong with Sex Education season 4?” komentira: „Idemo predaleko s LGBTQ-om. Postoje LGBTQ osobe, ali one ni izdaleka nisu većina stanovništva. Međutim, posebno u 4. sezoni čini se da su odjednom svi postali queer. Cavendish je potpuno nadrealan kao što je netko već rekao. Pretvaranje serije u potpunu fikciju u izmišljenom svijetu koji ne odražava iskustva većine tinejdžera iz stvarnog života gubi na privlačnosti.” Korisnik Sensitive_Ad_6499 na to odgovara: „Iskreno, nisam mogao reći je li serija bila odvratno pretjerano gay ili je ismijavala LGBT zajednicu. Na primjer, zašto svi moraju

biti gay i nositi ružičasto i biti queer? Bio sam na ulicama punim gay barova tijekom mjeseca ponosa koji su izgledali ‘normalnije’ od ovog us****g showa.”⁷⁹

Korisnik who_keas na Redditu u raspravi pod nazivom „LGBTQI Representation in Season 4” piše: „100% se slažem kao queer žena. Predstavljanje LGBTQI u S4 izgledalo je kao parodija/satira. Mrzila sam to! Škola je izgledala kao distopijska noćna mora.” Korisnik ElevenEleve11 korisniku who_keas odgovara: „S novim likovima činilo se kao da mi guraju svoju seksualnost i spol u lice kao da označavaju potvrdni okvir i bilo je tako odvratno. Na primjer, zašto su svi queer i liberalni u ovoj školi? Većina ljudi u školama su heteroseksualci i to je u redu.” Korisnik gaijinbrit dodaje: „Jedna od stvari koja me najviše razočarala je zastupljenost LGBTQ osoba. Ja sam homoseksualac i činilo mi se kao da se gotovo rugaju queer zajednici? Iskreno, osjećao sam se kao da su pisci pronašli svaku stereotipnu karikaturu queer zajednice i iskoristili je da nas predstave. Želio sam vidjeti RAZNOLIKOST, a ne 50 nijansi duge. Naravno, postoji potreba za pozitivnošću i dugama u queer zajednici, ali mi smo mnogo više od toga. Nerviralo me što smo to jako malo vidjeli!!!”⁸⁰

Nadalje, Korisnik Ary786 na Redditu u novoj raspravi o seriji pod nazivom „Not liking the new season is not an excuse for anti-queer rhetoric” komentira nove likove: „Nama su važni samo glavni likovi, nisu nam trebali novi. Mislim, bio je doslovno jedan hetero bijeli muškarac na kraju svega koji je slučajno bio glavni lik i nije dobio dobar kraj.”⁸¹

Tihana Sedlar Krauz u recenziji „5 razloga zašto mi je zadnja sezona Sex Educationa koma” ističe kako se „pogubila” u seksualnom opredjeljenju novih likova te objašnjava: „Cijela ta škola stravično je iskarikirana i nakaradna. Škole trebaju biti sigurno mjesto, no ovo je pretjerivanje.” Dalje nastavlja: „Iako razumijem zašto su u ovoj seriji popularne osobe na Cavendish Collegeu lezbijke, transseksualci, osobe koje su promijenile spol itd., zaista mi je grozno što su upravo osobe koje u današnjem svijetu trpe najgori bullying od strane vršnjaka postavljene kao ‘popularne’.

79

https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16ub31h/what_went_wrong_with_sex_education_season_4/

⁸⁰ https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16vcaeg/lgbtqi_representation_in_season_4/

81

https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16qlkle/not_liking_the_new_season_is_not_an_excuse_for/

Uvijek će biti popularne i manje popularne djece i tinejdžera u školama, no ovo je potpuno kriva poruka svim mlađim generacijama.”⁸²

U svim navedenim komentarima možemo vidjeti kako publici smeta nametanje i nerealno prikazivanje LGBTQ zajednice. Najviše pogođeni i uvrijeđeni bili su se pripadnici ove zajednice koji smatraju da je sve iskarikirano i da su prikazani na nerealan i uvredljiv način te da takav prikaz može imati negativan učinak na ostalu publiku i očekivanja publike. Novi likovi nisu karakterno razrađeni, već su površno prikazani samo vanjskim izgledom.

U današnjem društvu tema i pojava LGBTQ zajednice i dalje je osjetljiva te kod gledatelja izaziva kako pozitivne, tako i negativne reakcije. Kroz medijske sadržaje prikaz LGBTQ zajednice može imati pozitivan učinak na njih ako ih se prikazuje na realan način bez forsiranja. U suprotnom, s pretjeranim forsiranjem i stereotipnim prikazom dobiva se nepoželjan efekt kao što su odbacivanja, izrugivanja i napadi.

8.2. Zaključak na temelju provedene analize

Analizom likova u seriji *Sex Education* potvrđena je prva hipoteza da medijski sadržaji (serija) prikazuje pripadnike LGBTQ kulture (Erica, Abbi, Romana) na prenaplašen i nerealan način. U ovoj analizi mogli smo vidjeti kako pozitivne, tako i negativne stereotipe; pri čemu negativne najviše uočavamo u vanjskom izgledu (odijevanju) i kroz gestikulacije.

Druga i treća hipoteza također su potvrđene. Druga je tvrdila da serija *Sex Education* prikazuje likove LGBTQ zajednice kroz najčešće stereotipe te se bavi njihovim „rušenjem”. Više likova u seriji zaista „ruši” stereotipe o promiskuitetnosti, nesigurnosti, neodlučnosti, zbunjenosti i disfunkcionalnosti pripadnika ove zajednice, kao i stereotipe prema kojima će djeca LGBTQ roditelja postati i sami LGBTQ ili će u lezbijskim vezama uvijek jedna žena „igrati” mušku a druga žensku ulogu. Treća hipoteza glasila je da serija *Sex Education* prikazuje likove kao cjelokupnu osobu, a ne samo kao pripadnike LGBTQ zajednice. Kod pojedinih likova uočena je njihova „cjelokupnost” iako su prikazani stereotipno u seriji. Prepoznajemo emotivne i intimne scene koje prikazuju kako prijateljstvo, ljubav i intimnost izgledaju unutar LGBTQ zajednice s naglaskom na

⁸² <https://www.zenskirecenziraj.com/hr/ostalo/5-razloga-zasto-mi-je-zadnja-sezona-sex-educationa-koma-spoiler-alert/>

to da su osjećaji i iskustva univerzalni bez obzira na rodni identitet i seksualnu orijentaciju. Naglašava se također koliko je ključna podrška obitelji, prijatelja i zajednice kod LGBTQ osoba za njihovo samoprihvatanje i osnaživanje; kao i podrška unutar LGBTQ zajednice.

Četvrta hipoteza odnosila se na edukativnu ulogu o LGBTQ zajednici serije *Sex Education*. I ona je potvrđena jer kroz različite likove i njihove priče artikulira i osvještava stereotipe vezane za ovu zajednicu. Posljednja, peta hipoteza glasila je da publici smeta nametanje i nerealno prikazivanje LGBTQ zajednice, što je također potvrđeno analizom medijskih sadržaja i komentara o ovoj seriji; osobito je iz komentara bilo vidljivo da se gledatelji ne slažu s učestalim, nerealnim i napadnim scenama te da ih smatraju nakaradnim.

9. Zaključak

Tema ovoga diplomskog rada bio je prikaz i analiza LGBTQ zajednice u seriji *Sex Education* na primjeru stereotipa koji su vezani za ovu zajednicu. Cilj rada bio je istražiti stereotipe koji se javljaju u seriji, a povezani su s prikazom pripadnika LGBTQ zajednice dok je svrha rada utvrditi na konkretnim primjerima iz serije povezanost plasiranih stereotipa s medijskim objavama i komentarima koji ih prate.

Spol i rod nerijetko se smatraju sinonimima premda postoji razlika između ova dva pojma. Spol je biološki predodređena karakteristika dok je rod socijalna konstrukcija. Osoba se rađa s određenim spolom, ali može osjećati i pripadnost drugom spolu/rodu; u tom se slučaju spolni i rodni identitet ne podudaraju.

Stereotipi označavaju društvenu strukturu i uglavnom su nepromjenjivi. Najčešće su to negativni generalizirani stavovi i slike koje pojedinci koriste, a ukorijenjeni su u društvu premda iskrivljuju sliku stvarnosti. Stereotipi, predrasude i diskriminacija proizlaze iz stavova kako pojedinaca tako i cjelokupnog društva; ne formiraju se nužno na temelju vlastitog iskustva.

Teorijski izvori upućuju na to kako su najčešći stereotipi koji se pripisuju LGBTQ zajednici sljedeći: homoseksualci su feminizirani i imaju smisla za modu, potajno žele biti žene i seksualni su manijaci; lezbijke su uvijek muškobanjaste, kratke kose i teže muževnosti, jedna u vezama „igra” mušku a druga žensku ulogu; biseksualci su osobe koje su zbunjene i „traže se” jer još nisu odlučili vole li muškarce ili žene; transrodne osobe mentalno su bolesne, poremećene i disfunkcionalne, a prave transrodne osobe podvrgavaju se operaciji promjene spola... Za sve navedene skupine vjeruje se da žive u grijehu; promiskuitetni su jer nemaju dugotrajne veze. Jedan od najčešćih stereotipa jest i taj da LGBTQ roditelji ne mogu odgojiti „normalno” dijete te da će dijete ovakvih roditelja zasigurno postati pripadnikom LGBTQ zajednice.

Na temelju provedenih analiza u istraživačkom dijelu ovoga diplomskog rada potvrđene su sve postavljene hipoteze:

H1: Serija *Sex Education* prikazuje pripadnike LGBTQ zajednice na prenaplašen i nerealan način.

H2: Serija *Sex Education* prikazuje likove LGBTQ zajednice kroz najčešće stereotipe te se bavi njihovim „rušenjem”.

H3: Serija *Sex Education* prikazuje likove kao cjelokupne osobe, a ne samo kao pripadnike LGBTQ zajednice.

H4: Serija *Sex Education* ima edukativnu ulogu o LGBTQ zajednici.

H5: Publici smeta nametanje i nerealno prikazivanje LGBTQ zajednice.

Zaključno možemo potvrditi da je prikaz LGBTQ zajednice u medijima vrlo izazovan i kompleksan zadatak na čiju realizaciju utječu i kultura, i politika, i socijalno okruženje. Serija *Sex Education* dobar je i recentan primjer obrade života mladih, njihovog (ne)prihvatanja kao i borbe protiv diskriminacije i homofobije s kojima se susreću pripadnici LGBTQ zajednice.

IZJAVA O AUTORSTVU
I
SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, Azra Kljajić (ime i prezime) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica ~~završnog/diplomskog~~ (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Prikaz stereotipa o LGBTQ zajednici u seriji (upisati naslov) te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Azra Kljajić
(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, Azra Kljajić (ime i prezime) neopozivo izjavljujem da sam suglasan/na s javnom objavom ~~završnog/diplomskog~~ (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Prikaz stereotipa o LGBTQ zajednici u seriji (upisati naslov) čiji sam autor/ica. sex education

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Azra Kljajić
(vlastoručni potpis)

10. Literatura

Knjige:

- [1] Aronson, Elliot; D. Wilson, Timothy; M. Akert, Robin 2005. *Socijalna psihologija*. MATE d.o.o. Zagreb.
- [2] Giddens, Anthony. 2007. *Sociologija*. Nakladni zavod Globus d.o.o. Zagreb.
- [3] Gilić, Nikica. 2011. *Filmske vrste i rodovi*. Društvo za promicanje književnosti na novim medijima. Zagreb.
- [4] *Hrvatski enciklopedijski rječnik* Doh-Gra. 2004. Novi Liber. Jutarnji list. Zagreb
- [5] Lippmann, Walter. 1922. *Public opinion*. Harcourt, Brace and Compa. New York.
- [6] Miliša, Zlatko; Tolić, Mirela; Vertovšek, Nenad. 2009. *Mediji i mladi, prevencija ovisnosti o medijskoj manipulaciji*. Sveučilišna knjižara. Zagreb.
- [7] Pennington, C. Donald. 1997. *Osnove socijalne psihologije*. Naklada Slap. Zagreb.
- [8] Peruško, Zrinjka. 2011. *Uvod u medije*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.
- [9] Peterlić, Ante. 2000. *Osnove teorije filma*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- [10] Živković, Ilija. 2015. *Temeljni koncepti socijalne psihologije*. Veleučilište Baltazar. Zaprešić.

Internetski izvori:

- [1] <https://www.enciklopedija.hr/clanak/66736> (pristupljeno 09.04.2024.)
- [2] <https://www.enciklopedija.hr/clanak/stereotip> (pristupljeno 04.04.2024.)
- [3] Barada, V.; Jelavić, Ž. 2004. „Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti!: Priručnik za analizu rodnih stereotipa”. Dostupno na: https://zenstud.hr/wp-content/uploads/2016/11/Prirucnik_Uostalom_diskriminaciju_treba_dokinuti.pdf (pristupljeno 07.04.2024.)
- [4] Borić, R. 2007. „Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije”. Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka->

- ona/Publikacija_Pojmovnik%20rodne%20terminologije%20prema%20standardima%20E
uropske%20unije.pdf (pristupljeno 15.04.2024.)
- [5] Declercq, C.; Moreau, D. 2012. „Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice – ili takvima postaju?” Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/144795> (pristupljeno 07.04.2024.)
- [6] Hasanagić, J. 2012. „Spol, rod, rodne uloge, rodni identitet i seksualna orijentacija. Čitanka LGBT ljudskih prava”. Dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2012/12/CITANKA_LGBT-ljudskih-prava.pdf (pristupljeno 08.04.2024.)
- [7] https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (pristupljeno 12.04.2024.)
- [8] <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/> (pristupljeno 10.04.2024.)
- [9] Heffer, H. 2007. „Biološka i društvena kategorija roda u rodnoj teoriji i rodna teorija stereotipa”. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/22036> (pristupljeno 09.05.2024.)
- [10] Hodžić, A.; Bijelić, N.; Cesar, S. 2003. „Spol i rod pod povećalom: priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije”. Dostupno na: <http://os-mate-lovraka-kt.skole.hr/upload/os-mate-lovraka-kt/images/static3/951/File/spol-i-rod-pod-povecalom.pdf> (pristupljeno 09.04.2024.)
- [11] Juričić, M. 2022. „Mediji i LGBTIQ zajednica Priručnik za novinare_ke”. Dostupno na: https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/12/Prirucnik-za-novinare_ke_FINALNA-VERZIJA.pdf (pristupljeno 17.04.2024.)
- [12] Isbouts J.; Ohler J. 2012 „The Oxford Handbook of Media Psychology Storytelling and Media: Narrative Models from Aristotle to Augmented Reality”. Dostupno na: <file:///C:/Users/Azra/Desktop/DIPLOMSKI%20RAD/Zavr%C5%A1ni%20rad/Media%20Psychology.Oxford.pdf> (pristupljeno 09.05.2024.)
- [13] Lubina, T.; Brkić Klimpak, I. 2014. „Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medijima”. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/193450> (pristupljeno 10.05.2024.)
- [14] Manovich, L. 2015 „Jezik novih medija”. Dostupno na: file:///C:/Users/Azra/Desktop/DIPLOMSKI%20RAD/Zavr%C5%A1ni%20rad/Manovic_Lev_Jezik_novih_medija_2015.pdf (pristupljeno 17.05.2024.)
- [15] Poredoš Lavor, D., i Šuperina, M. 2013. „LGBTIQ osobe – izazov struke i društvene tolerancije”. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/105625> (pristupljeno 17.05.2024.)

- [16] Sever Globan, I.; Plenković, M.; Varga, V. 2018. „Reklame i rodni stereotipi: Važnost medijske pismenosti”. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/214350> (pristupljeno 14.04.2024.)
- [17] Strategija za ravnopravnost spolova Vijeća Europe za razdoblje od 2018. do 2023. Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Biblioteka%20ONA/Strategija%20za%20ravnopravnost%20spolova%20VE%202018-2023.pdf> (pristupljeno 15.04.2024.)
- [18] Tkalec, G. 2010. „Primjenjivost teorije recepcije na medij interneta”. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65378> (pristupljeno 12.05.2024.)
- [19] Vajagić, N. 2023. „Seksizam naš svagdašnji. Priručnik za sprječavanje i suzbijanje seksizma u medijima i oglašivačkoj industriji”. Dostupno na: <https://www.hnd.hr/uploads/files/Priru%C4%8Dnik%20-%20Seksizam%20na%C5%A1%20svagda%C5%A1nji.pdf> (pristupljeno 15.04.2024.)
- [20] Žufić, Dujmović, S.; Paganis, P.; Theofilopoulos, T.; Vajagić, N. 2019. „Priručnik za medijsko izvještavanje o LGBT pitanjima”. Dostupno na: <https://www.ethos-project.eu/wp-content/uploads/2019/06/Priru%C4%8Dnik-za-medijsko-izvje%C5%A1tavanje-o-LGBT-pitanj.pdf> (pristupljeno 16.04.2024.)
- [21] <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/#GenFemMasPer> (pristupljeno 10.4.2024.)
- [22] <https://www.bbc.com/news/newsbeat-57176199> (pristupljeno 09.04.2024.)
- [23] <https://www.enciklopedija.hr/clanak/53130> (pristupljeno 07.04.2024.)
- [24] <https://www.enciklopedija.hr/clanak/javno-misljenje> (pristupljeno 01.05.2024.)
- [25] <https://www.medijskapismenost.hr/kako-stereotipi-u-filmovima-i-na-televiziji-utjecu-na-djecji-razvoj/> (pristupljeno 05.05.2024.)
- [26] <https://enciklopedija.hr/clanak/zvucni-film> (pristupljeno 09.05.2024.)
- [27] <https://film.lzmk.hr/clanak/prica> (pristupljeno 09.05.2024.)
- [28] <https://filmska.lzmk.hr/clanak/vrste-filmske> (pristupljeno 10.05.2024.)

- [29] <https://filmska.lzmk.hr/clanak/animirani-film> (pristupljeno 10.05.2024.)
- [30] <https://filmska.lzmk.hr/clanak/propagandni-film> (pristupljeno 10.05.2024.)
- [31] <https://filmska.lzmk.hr/clanak/eksperimentalni-film> (pristupljeno 10.05.2024.)
- [32] <https://filmska.lzmk.hr/clanak/obrazovni-film> (pristupljeno 10.05.2024.)
- [33] <https://filmska.lzmk.hr/clanak/vrste-filmske> (pristupljeno 10.05.2024.)
- [34] <https://www.enciklopedija.hr/clanak/serija> (pristupljeno 11.05.2024.)
- [35] <https://www.enciklopedija.hr/clanak/serijal> (pristupljeno 11.05.2024.)
- [36] <https://film.lzmk.hr/clanak/komedija> (pristupljeno 11.05.2024.)
- [37] <https://film.lzmk.hr/clanak/screwball-komedija> (pristupljeno 11.05.2024.)
- [38] <https://enciklopedija.hr/clanak/parodija> (pristupljeno 11.05.2024.)
- [39] <https://film.lzmk.hr/clanak/drama> (pristupljeno 13.05.2024.)
- [40] <https://www.psychotherapy.org.uk/news/the-importance-of-lgbtq-representation/> (pristupljeno 14.05.2024.)
- [41] <https://heckinunicorn.com/blogs/heckin-unicorn-blog/queer-representation-in-media-comprehensive-list-breakdown-lgbt> (pristupljeno 14.05.2024.)
- [42] <https://heckinunicorn.com/blogs/heckin-unicorn-blog/queer-representation-in-media-comprehensive-list-breakdown-lgbt> (pristupljeno 14.05.2024.)
- [43] <https://www.linkedin.com/pulse/celebrating-lgbtqia-representation-power-tv-shows-robyn-hunt> (pristupljeno 14.05.2024.)
- [44] <https://www.psychotherapy.org.uk/news/the-importance-of-lgbtq-representation/> (pristupljeno 15.05.2024.)
- [45] <https://www.parents.com/parenting/dynamics/lgbtq/why-lgbtqia-representation-tv-shows-and-movies-is-so-important/> (pristupljeno 15.05.2024.)
- [46] <https://www.actionforchildren.org.uk/blog/representation-matters-are-lgbtq-young-people-seeing-themselves-represented-in-the-media/> (pristupljeno 15.05.2024.)
- [47] <https://www.imdb.com/title/tt7767422/> (pristupljeno 17.05.2024.)

- [48] <https://www.glas-slavonije.hr/496196/11/Tek-smo-s-razvojem-interneta-shvatili-metaforu-globalno-selo> (pristupljeno 17.05.2024.)
- [49] https://www.rottentomatoes.com/tv/sex_education (pristupljeno 17.05.2024.)
- [50] <https://medium.com/@ktjl/netflixs-sex-education-is-the-sex-education-we-need-to-be-receiving-in-schools-3efa336eca> (pristupljeno 23.07.2024.)
- [51] https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/erttjy/unpopular_question_why_are_there_so_many_lgbtq/ (pristupljeno 24.07.2024.)
- [52] <https://www.teenvogue.com/story/eric-sex-education-season-4-queer-people-god-op-ed> (pristupljeno 24.07.2024.)
- [53] <https://www.digitalspy.com/tv/a26005375/sex-education-lgbtq-representation/> (pristupljeno 24.07.2024.)
- [54] <https://screenrant.com/sex-education-ways-show-did-lgbtq-representation-right/> (pristupljeno 25.07.2024.)
- [55] <https://www.teenvogue.com/story/sex-education-queer-teen-shows> (pristupljeno 25.07.2024.)
- [56] <https://www.rollingstone.com/tv-movies/tv-movie-features/sex-education-season-4-transgender-rights-netflix-terf-uk-1234830399/> (pristupljeno: 26.07.2024.)
- [57] <https://mashable.com/article/sex-education-final-season-4-review> (pristupljeno 26.07.2024.)
- [58] <https://www.zenskirecenziraj.com/hr/ostalo/5-razloga-zasto-mi-je-zadnja-sezona-sex-educationa-koma-spoiler-alert/> (pristupljeno 27.07.2024.)
- [59] <https://www.indiewire.com/criticism/shows/sex-education-season-4-review-netflix-ending-spoilers-1234907322/> (pristupljeno 27.07.2024.)
- [60] <https://www.dazeddigital.com/film-tv/article/61056/1/the-problem-with-sex-education-season-four-and-its-trans-storylines> (pristupljeno 27.07.2024.)
- [61] <https://www.rollingstone.com/tv-movies/tv-movie-features/sex-education-season-4-transgender-rights-netflix-terf-uk-1234830399/> (pristupljeno 27.07.2024.)
- [62] https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16vcaeg/lgbtqi_representation_in_season_4/ (pristupljeno 28.07.2024.)
- [63] https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16qlkle/not_liking_the_new_season_is_not_an_excuse_for/ (pristupljeno 28.07.2024.)

- [64] <https://thelowell.org/8968/opinions/sex-education-shows-us-what-genuine-representation-looks-like/> (pristupljeno 29.07.2024.)
- [65] https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16qrk37/did_anyone_else_feel_the_queer_representation_in/ (pristupljeno 29.07.2024.)
- [66] https://www.reddit.com/r/NetflixSexEducation/comments/16ub31h/what_went_wrong_with_sex_education_season_4/ (pristupljeno 29.07.2024.)

11. Popis slika

Slika 8.1.1. Eric Effiong	53
Slika 8.1.2. Adam Groff.....	56
Slika 8.1.3. Cal Bowman	59
Slika 8.1.4. Lily Iglehart i Ola Nyman.....	61
Slika 8.1.5. Jackson Marchetti sa svojim mamama Roz i Sofia	62
Slika 8.1.6. Roman i Abbi.....	64